อนุสรณ์
งานพระราชทานเพลิงศพ
ขุนถาวรประศาสน์
(ทองอินทร์ ถาวรจิตต์)

ณ วัดเทพศิรินทราวาส
วันเสาร์ ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖

อนุสรณ์
งานพระราชทานเพลิงศพ
ขุนถาวรประศาสน์
(ทองอินทร์ ถาวรอิตต์)

ณ วัดเทพศิรินทราวาส
วันเสาร์ ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖

คำโมทนา

ในการพระราชทานเพลิงศพท่านขุนถาวรประศาสน์ เจ้าภาพใคร่จะพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ ได้เลือกทำวัตรแปลและปัญญากถาของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวรเถระ พระอุปัชฌายะ ๒ เรื่องด้วยกัน พิมพ์รวมเป็นเล่มเดียว เพราะเห็นว่าทั้ง ๒ เรื่องนี้มีคุณค่าทางจิตใจเป็นอย่างมาก และเจ้าประคุณสมเด็จก็เป็นพระอุปัชฌายะที่ท่านขุนเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง ถ้าท่านขุนได้ทราบ ก็จักมีความปิติยินดีหาน้อยไม่ เมื่อเจ้าภาพมาปรารภปรึกษากับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็โมทนาสาธุการด้วยใจความในทำวัตรเป็นเรื่องสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และประกาศความจริงคือพระไตรลักษณ์ ส่วนปัญญากถาก็พรรณนาความพระไตรลักษณ์นั้นโดยพิสดาร เมื่อท่องจำทำวัตรได้ อ่านดูคำแปลกำกับไปให้รู้ความ แล้วอ่านปัญญากถาด้วยพินิจพิจารณาไปตามอีกด้วย ก็จะเท่ากับว่าทำวัตรไหว้พระและฟังเทศน์อีกกัณฑ์หนึ่ง ย่อมจะได้รับ

ผลานิสงส์ทางจิตใจทุกคราวด้วย ไม่ว่างเปล่าจากประโยชน์ที่จะพึงได้เลย

ขอกุศลจริยาส่วนธรรมวิทยาทานที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญแล้วนี้ คงอำนวยอิฏฐวิบากมนุญผลแด่ท่านขุนถาวรประศาสน์ผู้ล่วงลับไป โดยสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพภายภาคหน้านั้นเทอญ ฯ

พระธรรมไตรโลกาจารย์

วัดเทพศิรินทราวาส

ขุนถาวรประศาสน์

ชาตะ ๒๖ เมษายน ๒๔๓๓

มรณะ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๕

ภรรยาบุตรธิดาและหลาน ๆ ร่วมทำบุญ ๗ วัน

ประวัติสังเขป

ขุนถาวรประศาสน์

ขุนถาวรประศาสน์ (ทองอินทร์ ถาวรจิตต์) เป็นบุตรคนเดียวของนายสถิตย์ นางบุญช่วย เกิดที่บ้านไผ่ขวาง ตำบลเมืองใหม่ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓ เมื่ออายุได้ขวบเศษ มารดาก็ถึงแก่กรรม คุณยายจึงรับหน้าที่ทำนุถนอมเลี้ยงดูแทนตลอดมา เมื่อเยาว์วัยเริ่มเรียนหนังสือมูลบทบรรพกิจกับพระอาจารย์ที่วัดไผ่ขวาง ซึ่งเป็นวัดที่คุณยายคุณตาได้สร้างไว้ ต่อมาได้เข้ามาศึกษาต่อที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุขในกรุงเทพ ฯ พระมหานคร สอบไล่ได้ประโยค ๓ ในสมัยนั้น แล้วญาติได้พาไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กในกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลปราจีนบุรี และเริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งเสมียนมหาดไทย ปฏิบัติงานเป็นที่พอพระทัยของหม่อมเจ้าธำรงศิริ ปลัดเทศา เมื่อหม่อมเจ้าธำรงศิริย้ายไปดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองชลบุรี ก็ได้

ขอตัวติดตามไปรับราชการที่จังหวัดชลบุรีด้วย จนอายุครบอุปสมบท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ก็อุปสมบทให้ที่วัดเขาบางทราย โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดเทพศิรินทร์เป็นองค์อุปัชฌาย์ เมื่อลาจากสิกขาบท ก็ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นปลัดอำเภอ ตำแหน่งปลัดซ้ายอยู่อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี แล้วเลื่อนขึ้นเป็นปลัดขวา และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนถาวรประศาสน์ ต่อมาได้รับเลื่อนขึ้นเป็นนายอำเภอบางละมุงนั้นเอง แล้วย้ายไปเป็นนายอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ต่อมาย้ายไปเป็นนายอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี และออกรับบำนาญเพราะเหตุครบเกษียณอายุที่อำเภอนี้

ขุนถาวรประศาสน์ ทำการสมรสกับนางสาวพะยุง ศิวารมย์ มีบุตรธิดา รวม ๔ คน คือ

๑. นางสายสุวรรณ สมรสกับ พล.ต.ท. ชนะ วงศ์ชะอุ่ม

๒. นางอนงค์ สมรสกับนายแพทย์ประเทือง คงขำ

๓. นายแพทย์อำนวย ถาวรจิตต์ สมรสกับนางสาวอรุณี อูนากูล

๔. นางอนุ (ถึงแก่กรรม) สมรสกับนายบุญธรรม ทองไข่มุกด์

ขุนถาวรประศาสน์ เริ่มป่วยเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๔ ด้วยโรคไต และมีอาการหัวใจโตบ้างเล็กน้อย จึงได้ส่งตัวเข้ารักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เป็นเวลา ๕ เดือนเศษ และกลับมารักษาตัวที่บ้านอีกเป็นเวลา ๓ เดือนเศษ อาการยังไม่ดีขึ้น จนวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๕ เวลา ๑๐.๓๐ น. อาการเหลือกำลังสุดความสามารถของแพทย์ที่จะช่วยเหลือไว้ได้ จึงได้ถึงแก่กรรมลงด้วยอาการอันสงบ สิริรวมอายุได้ ๘๒ ปี ๓ เดือน ๒๓ วัน

คำไว้อาลัยของลูก

ชราธมฺโมมฺหิ ชรํอนตีโต เรามีความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้

พยาธิธมฺโมมฺหิ พยาธิอนตีโต เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้

มรณธมฺโมมฺหิ มรณํอนตีโต เรามีความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้

พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาเป็นเนืองนิตย์ เป็นของจริงที่เที่ยงแท้แน่นอน ซึ่งเราคิดอยู่ทุก ๆ วัน ว่ามิวันใดวันหนึ่ง ป๋าก็จะต้องจากพวกเราไป

ป๋าเริ่มป่วยเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๔ สาเหตุเกิดจากโรคไตและโรคหัวใจโตบ้างเล็กน้อย ได้เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นเวลา ๕ เดือนเศษ ได้รับการรักษาพยาบาลจากแพทย์และพยาบาลเป็นอย่างดี และพวกเราได้ผลัดเปลี่ยนกันไปช่วยเฝ้าปรนนิบัติโดยใกล้ชิดตลอดมาแต่อาการมีแต่ทรงๆ และทรุดๆ บางครั้งป๋าอยู่โรงพยาบาล

นาน ๆ คงเกิดความรำคาญและปรารถนาอยากจะกลับไปอยู่บ้าน พวกเราก็ตามใจ จึงกลับมารักษาที่บ้านเป็นเวลานานถึง ๓ เดือนเศษ ซึ่งอยู่ในความดูแลของนายแพทย์โดยใกล้ชิดตลอดเวลา แต่อาการก็ไม่ดีขึ้น เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๕ ป๋ามีอาการหอบมาก ซึ่งแม่และพวกเราทุกคนได้อยู่พร้อมหน้ากัน ในที่สุดวันที่พวกเราหวาดกลัวกันก็มาถึง ป๋าได้จากพวกเราไปด้วยอาการอันสงบเมื่อเวลา ๑๐.๓๐ น. ในวันนั้นเอง ซึ่งยังความเศร้าโศกเสียใจและอาลัยรักอย่างสุดซึ้งให้แก่พวกเราทุกคน ถึงแม้ว่าท่านจะมีอายุมากถึงปูนนี้ แต่ลูกก็ยังอยากให้ท่านเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้พวกเราได้รับความอบอุ่นอยู่ตลอดไป ตามปกติท่านไปวัดรักษาศีล ฟังธรรม และนั่งวิปัสสนากรรมฐานเป็นประจำและเอาใจใส่ในพระพุทธศาสนาโดยเคร่งครัด ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ท่านได้บำเพ็ญไว้ตลอดชีวิตอันยาวนาน ประกอบด้วยคุณธรรมของท่าน จงเป็นธรรมประทีป นำมรรคาให้ท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพ ประสบแต่ความสุข และหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงด้วยเทอญ

จากลูก ๆ

ทำวัตรแปล

ทำวัตรเช้า

นมัสการเจดีย์พระสถูป พระพุทธรูป ๒ เวลา เช้า ๑ ค่ำ ๑ เป็นเวลาระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ให้เจริญความเชื่อความเลื่อมใส บำเพ็ญภาวนามัยบุญ.

นมัสการเช้า ผู้เป็นหัวหน้าพึงเริ่มนำดังนี้ว่า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา,	พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลกิเลส ตรัสรู้ชอบเอง,
พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ.	ข้าพเจ้าถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า (กราบลงหน ๑)
สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม,	พระธรรม อันพระผู้มีพระ-ภาค ตรัสดีแล้ว,
ธมฺมํ นมสฺสามิ.	ข้าพเจ้านมัสการ พระธรรม (กราบลงหน ๑)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติดี
สงฺฆํ นมามิ	ข้าพเจ้านอบน้อม พระสงฆ์ (กราบลงหน ๑)
	นำทำวัตรต่อไปดังนี้ (หนฺท มยํ พุทฺธสฺส ภควโต ปุพฺพภาคนมการํ กโรม เส สวดพร้อมกัน)
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ หน)	ความนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัม-พุทธเจ้านั้น (๓ หน นำ หนฺท มยํ พุทฺธาภิถุตึ กโรม เส สวดพร้อมกัน)
โย โส ตถาคโต อรหํ	พระตถาคตเจ้านั้น
สมฺมาสมฺพุทฺโธ	พระองค์ใดเป็นผู้ไกลกิเลส ตรัสรู้ชอบเอง
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน	ทรงประกอบด้วยวิชชาและ

สุคโต โลกวิทู	จรณะ ดำเนินด้วย กาย วาจา ใจดี ทรงทราบโลกแจ้งชัด
อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา	เป็นผู้ฝึกหัด คนที่ควรฝึกหัดไม่มีใครสู้เป็นครูสั่งสอนของเทวดาและมนุษย์ ทรงตื่นแล้วจากหลับคือกิเลส ทรงแจกคุณพิเศษแก่ประ-ชุมชน
โย อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทสิ.	พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ทรงทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ กับทั้งเทวดา ทั้งมาร ทั้งพรหม ซึ่งประชาชน ทั้งสมณะพราหมณ์ ทั้งเทวดามนุษย์ ด้วยพระปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ได้ทรงประกาศให้ทราบ
โย ธมฺมํ เทเสสิ อาทิกลฺยาณํ	พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด

มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสาน-กลฺยาณํ	ทรงแสดงพระธรรม ไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด
สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสสิ	ทรงประกาศ พรหมจรรย์ พร้อมทั้งเนื้อความ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์สิ้นเชิง บริสุทธิ์สิ้นเชิง
ตมหํ ภควนฺตํ อภิปูชยามิ	ข้าพเจ้า บูชาเฉพาะพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น
ตมหํ ภควนฺตํ สิรสา นมามิ	ข้าพเจ้านอบน้อม พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ด้วยเศียรเกล้า (กราบลง นำ หนฺท มยํ ธมฺมาภิถุตึ กโรม เส สวดพร้อมกัน)
โย โส สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม	พระธรรมนั้น ส่วนใด อันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว

สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก	อันผู้ปฏิบัติเห็นเอง ให้ผลไม่มีกาล ควรที่จะเรียกว่าท่านจงมาดูได้
โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ	ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ อันพวกวิญญูชน พึงรู้ได้เฉพาะตัว
ตมหํ ธมฺมํ อภิปูชยามิ ตมหํ ธมฺมํ สิรสา นมามิ	ข้าพเจ้า บูชาเฉพาะพระ-ธรรม ส่วนนั้น ข้าพเจ้านอบน้อมพระธรรม ส่วนนั้น ด้วยเศียรเกล้า (กราบลง นำ หนฺท มยํ สงฺฆาภิถุตึ กโรม เส สวดพร้อมกัน)
โย โส สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนั้น หมู่ใดปฏิบัติดี
อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติซื่อตรง

ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติถูก
สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติชอบยิ่ง
ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ คือใครบ้าง คือ ๔ คู่บุรุษ (แยก) เป็นบุรุษบุคคล ๘ จำพวก
เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ	นี่ เป็นพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค
อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย	เป็นผู้ควรรับของที่นำมาบูชา
ทกฺขิเณยฺโย	เป็น ผู้ควรต้อนรับ ดังแขก
อญฺชลิกรณีโย	เป็นผู้ควรรับทักขิณาทาน เป็นผู้อันบุคคลควรกระทำอัญชลี
อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส	เป็นไร่นาบุญ ของโลก ไม่มีที่อื่นสู้
ตมหํ สงฺฆํ อภิปูชยามิ	ข้าพเจ้า บูชาเฉพาะพระ-

ตมหํ สงฺฆํ สิรสา นมามิ	สงฆ์นั้น ข้าพเจ้านอบน้อม พระสงฆ์นั้น ด้วยเศียรเกล้า (กราบลง แล้วนั่งเป็นปกติ นำ หนฺท มยํ รตนตฺตยปฺปณามคาถาโย เจว สํเวคปริทีปกปาฐญฺจ ภณาม เส สวดพร้อมกัน)
พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว	พระพุทธเจ้า พระองค์ใด เป็นผู้บริสุทธิ์ดี มีพระกรุณาอันใหญ่ดังมหาสมุทร
โยจฺจนฺตสุทฺธพฺพรญาณโลจโน	มีพระเนตร คือ พระวรญาณอันบริสุทธิ์อย่างยอดยิ่ง
โลกสฺส ปาปูปกิเลสฆาตโก	เป็นผู้กำจัดเสียซึ่งบาปและอุปกิเลส ของโลก
วนฺทามิ พุทฺธํ อหมาทเรน ตํ	ข้าพเจ้าไหว้ พระพุทธเจ้า พระองค์นั้น โดยเอื้อเฟื้อ
ธมฺโม ปทีโป วิย ตสฺส สตฺถุโน โย มคฺคปากาม-	พระธรรม ของพระศาสดา นั้น สว่างแจ่มใสเหมือน

ตเภทภินฺนโก	ดวงประทีป (คือ) พระธรรมใด เป็นโลกุตตระต่างโดยประเภทแห่งมรรคและผลและอมฤตนฤพาน
โลกุตฺตโร โย จ ตทตฺถ-ทีปโน	และพระธรรมใด เป็นเครื่องแสดงเนื้อความแห่งโลกุตตระนั้น
วนฺทามิ ธมฺมํ อหมาทเรน ตํ	ข้าพเจ้าไหว้พระธรรมนั้นโดยเอื้อเฟื้อ
สงฺโฆ สุเขตฺตาภฺยติเขตฺต-สญฺญิโต โย ทิฏฺฐิสนฺโต สุคตานุโพธโก	พระสงฆ์ใดเป็นไปโดยชื่อว่า เป็นเขตอันยิ่งเหลือเกิน โดยความเป็นเขตอันดี มีธรรมอันสงบได้เห็นแล้ว ตรัสรู้ตามพระสุคตเจ้า
โลลปฺปหีโน อริโย สุเมธโส	มีความโลเลอันละได้แล้ว เป็นพระอริยบุคคล มีปัญญาดี

วนฺทามิ สงฺฆํ อหมาทเรน ตํ	ข้าพเจ้าไหว้พระสงฆ์นั้น โดยเอื้อเฟื้อ
อิจฺเจวเมกนฺตภิปูชเนยฺยกํ วตฺถุตฺตยํวนฺทยตาภิสงฺขตํ ปุญฺญํ มยา ยํ มม สพฺพุปทฺทวา มา โหนฺตุ เว ตสฺส ปภาวสิทฺธิยา	บุญส่วนใด อันข้าพเจ้าไหว้ซึ่งวัตถุ ๓ ควรบูชาอย่างยิ่งโดยส่วนเดียว ได้ก่อสร้างดังกล่าวมาแล้วอย่างนี้ ขออุปัทวะทั้งปวง จงอย่ามีแก่ข้าพเจ้าเลย เพราะความศักดิ์สิทธิ์ ของอานุภาพแห่งบุญนั้น
อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ	พระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บังเกิดขึ้นแล้วในโลกนี้
ธมฺโม จ เทสิโต นิยฺยานิโก อุปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโต	อนึ่ง พระธรรม เป็นนิยยานิกะ นำสัตว์ออกไปจากกองทุกข์ เป็นไปเพื่อสงบระงับกิเลส เป็นไปเพื่อปรินิพพาน (ดับเพลิงกิเลส

	และกองทุกข์หมด) ดำเนินไปสู่ความตรัสรู้ อันพระสุคตเจ้าทรงประกาศไว้แล้ว
มยนฺตํ ธมฺมํ สุตฺวา เอวํ ชานาม	ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ฟังพระ-ธรรมนั้นแล้วจึงทราบอย่างนี้ว่า
ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา มรณมฺปิ ทุกฺขํ	ความเกิด ก็เป็นทุกข์ ความแก่ ก็เป็นทุกข์ ความตาย ก็เป็นทุกข์
โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุ-ปายาสาปิ ทุกฺขา	ความโศกและความพิไรรำ-พัน และความทุกข์กาย และความทุกข์ใจ และความคับใจก็ล้วนเป็นทุกข์
อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ	ความประจวบกับสัตว์ และสังขารที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสัตว์ และสังขารที่รัก ก็เป็นทุกข์ ปรารถนาไม่ได้

	(สมหวัง) อันใด แม้อันนั้น ก็เป็นทุกข์
สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทา	โดยย่อ อุปาทานักขันธ์
นกฺขนฺธา ทุกฺขา	ทั้ง ๕ เป็นทุกข์
เสยฺยถีทํ	อุปาทานักขันธ์ทั้ง ๕ คือ อะไรบ้าง
รูปูปาทานกฺขนฺโธ	อุปาทานักขันธ์ คือรูป
เวทนูปาทานกฺขนฺโธ	อุปาทานักขันธ์ คือเวทนา
สญฺญูปาทานกฺขนฺโธ	อุปาทานักขันธ์ คือสัญญา
สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ	อุปาทานักขันธ์ คือสังขาร
วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ	อุปาทานักขันธ์ คือวิญญาณ
เยสํ ปริญฺญาย	เพื่อความกำหนดรู้ อุปาทา-นักขันธ์ทั้ง ๕ อย่างไรเล่า
ธรมาโน โส ภควา	พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่
เอวํ พหุลํ สาวเก วิเนติ	ย่อมทรงฝึก สาวกทั้งหลาย มากอย่างนี้
เอวํภาคา จ ปนสฺส ภควโต	ก็แหละพระวาจาที่ทรงสั่ง

สาวเกสุ อนุสาสนี พหุลา ปวตฺตติ	สอน ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีส่วนอย่างนี้ เป็นไปมากในสาวกทั้งหลายว่า
รูปํ อนิจฺจํ	รูป ไม่เที่ยง
เวทนา อนิจฺจา	เวทนา ไม่เที่ยง
สญฺญา อนิจฺจา	สัญญา ไม่เที่ยง
สงฺขารา อนิจฺจา	สังขาร ไม่เที่ยง
วิญฺญาณํ อนิจฺจํ	วิญญาณ ไม่เที่ยง
รูปํ อนตฺตา	รูป ไม่ใช่ตัวตน
เวทนา อนตฺตา	เวทนา ไม่ใช่ตัวตน
สญฺญา อนตฺตา	สัญญา ไม่ใช่ตัวตน
สงฺขารา อนตฺตา	สังขาร ไม่ใช่ตัวตน
วิญฺญาณํ อนตฺตา	วิญญาณไม่ใช่ตัวตน
สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา	สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ	ธรรมทั้งปวง ไม่ใช่ตัวตน ดังนี้
เต มยํ	ข้าพเจ้า เหล่านั้น
โอติณฺณามฺห ชาติยา	มีศรัทธาออกจากเรือน บวช

ชรามรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ ทุกฺโขติณฺณา ทุกฺขปเรตา อปฺเปวนามิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถาติ จิรปรินิพฺพุตมฺปิ ตํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา	ไม่มีเรือนอุทิศต่อพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น แม้เสด็จปรินิพพานนานแล้ว ด้วยความตั้งใจว่า พวกเราเป็นผู้อันความเกิด ความแก่และความตาย ความโศก ความพิไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับใจ ครอบงำแล้วอันทุกข์เบียดเบียน อันทุกข์แวดล้อมแล้วทำไฉน ความทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นอันนี้ จะพึงปรากฏ (แก่พวกเรา) ดังนี้
ตสฺมึ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จราม	พวกเราประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีว-	ประกอบด้วยสิกขาและสาชีพ
สมาปนฺนา	ของภิกษุทั้งหลาย อันว่า
ตํ โน พฺรหฺมจริยํ	พรหมจรรย์ ของพวกเรานั้น
อิมสฺส เกวลสฺส	จงเป็นไป เพื่อทำที่สุดแห่ง
ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยาย	กองทุกข์ทั้งสิ้นอันนี้เถิด
สํวตฺตตุ	

ถ้าสามเณรสวด พึงเว้นคำว่า "ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีว-สมาปนฺนา"

ถ้าอุบาสกอุบาสิกาสวดมาตั้งแต่ "อิธตถาคโต" จนถึง "ปญฺญาเยถาติ" แล้วสวดต่อดังนี้ "จิรปรินิพฺพุตมฺปิ" ตํ ภควนฺตํ สรณํ คตา ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ ตสฺส ภควโต สาสนํ ยถาสตฺติ ยถาพลํ มนสิกโรม อนุปฏิปชฺชาม แปลว่า ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น แม้เสด็จปรินิพพานนานแล้ว กับทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ (ที่ระลึกที่พึ่ง) ย่อมกระทำในใจ ย่อมปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นตามสติตามกำลัง ด้วยความตั้งใจว่า (บทต่อไป แปลเหมือนกันกับคำแปลบทสวดสำหรับ

พระภิกษุและสามเณร) สา สา โน ปฏิปตฺติ ขอความปฏิบัติของข้าพเจ้าทั้งหลายนั้น ๆ (บทต่อไปสวดและแปลเหมือนกัน)

ถ้าอุบาสิกาสวดบท "เต มยํ" นั้น ให้แปลงเป็น "ตา มยํ"

จบทำวัตรเช้า

ทำวัตรค่ำ

นมัสการเวลาค่ำ ผู้เป็นหัวหน้าพึงเริ่มนำ ดังนี้ว่า

อรหํสมฺมาสมฺพุทฺโธภควา	พระผู้มีพระภาค ผู้ไกลกิเลส ตรัสรู้ชอบเอง
พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ	ข้าพเจ้าถวายอภิวาท พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า (กราบลงหน ๑)
สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม	พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว
ธมฺมํ นมสฺสามิ	ข้าพเจ้านมัสการ พระธรรม (กราบลงหน ๑)
สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติดี
สงฺฆํ นมามิ	ข้าพเจ้า นอบน้อมพระสงฆ์ (กราบลงหน ๑)
	(นำทำวัตรต่อไปดังนี้

หนฺท ทานิ มยนฺตํ ภควนฺตํ วาจาย อภิคายิตุํ ปุพฺพภาค-นมการญฺเจว พุทฺธานุสฺสติญฺจ กโรมเส สวดพร้อมกัน)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ หน)	ความนอบน้อม แด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัม-พุทธเจ้านั้น (๓ หน)
ตํ โข ปน ภควนฺตํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต	ก็แล เกียรติศัพท์ อันไพ-เราะ เฉพาะพระผู้มีพระ-ภาคเจ้านั้น ระบือไปแล้วอย่างนี้ว่า
อิติปิโส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ	แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ไกลกิเลส ตรัสรู้ชอบเอง
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู	ทรงประกอบด้วยวิชชาและจรณะ ดำเนินด้วย กาย วาจา ใจดี ทรงทราบโลกแจ้งชัด

อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ

เบ็นผู้ฝึกหัด คนที่ควรฝึก-หัด ไม่มีใครสู้ เบ็นครูสั่งสอน ของเทวดาและมนุษย์ ตื่นแล้วจากหลับ คือกิเลส ทรงแจกคุณพิเศษแก่ประ-ชุมชนดังนี้ (หยุดระลึกความในพระพุทธคุณตามควรแล้ว เริ่มนำว่า หนฺท มยํ พุทฺธาภิคีตึ กโรมเส สวดพร้อมกัน)

พุทฺธวารหนฺตวรตาทิ-คุณาภิยุตฺโต สุทฺธาภิญาณกรุณาหิ สมาคตตฺโต โพเธสิ โย สุชนตํ กมลํ วสูโร

พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงประดับด้วยพระคุณ มีความเบ็นผู้ไกลกิเลสผู้ประเสริฐเบ็นต้น มีพระบวรสันดารประกอบด้วย พระบริสุทธิคุณ และพระบัญญาคุณและพระกรุณาคุณ ยังประชุมสาธุชน ให้เบิกบานแล้ว

	(ด้วยคุณพิเศษ) เหมือนอาทิตย์บังดอกบัวให้บานฉะนั้น
วนฺทามหํ ตมรณํสิรสา ชิเนนฺทํ	ข้าพเจ้า ไหว้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ไม่มีข้าศึกเป็นใหญ่กว่าผู้ชนะศึก ด้วยเศียรเกล้า
พุทฺโธ โย สพฺพปาณีนํ สรณํ เขมมุตฺตมํ	พระพุทธเจ้า พระองค์ใดเป็นสรณะอันเกษมอุดมของสรรพสัตว์
ปฐมานุสฺสติฏฺฐานํ วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ	ข้าพเจ้า ไหว้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นที่ตั้งแห่งความระลึก ที่ ๑ ด้วยเศียรเกล้า
พุทฺธสฺสาหสฺมิ ทาโสว พุทฺโธ เม สามิกิสฺสโร	ข้าพเจ้า ขอเป็นทาสของพระพุทธเจ้าทีเดียว พระ-พุทธเจ้า เป็นเจ้าเป็นนายของข้าพเจ้า

พุทฺโธ ทุกฺขสฺส ฆาตา จ วิธาตา จ หิตสฺส เม	พระพุทธเจ้า ทรงกำจัดเสีย ซึ่งทุกข์ และทรงอำนวยซึ่ง ประโยชน์ เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า
พุทฺธสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ	ข้าพเจ้า ขอมอบร่างกายและ ถวายชีวิตอันนี้แด่พระพุทธ เจ้า
วนฺทนฺโตหํ จริสฺสามิ พุทฺธสฺเสว สุโพธิตํ	ข้าพเจ้ากำลังไหว้ ซึ่งความ ตรัสรู้ดี ของพระพุทธเจ้า แท้จริง จักประพฤติ (ตาม)
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ พุทฺโธ เม สรณํ วรํ	สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นสรณะอัน ประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุ สาสเน	ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในพระ- ศาสนา ของพระศาสดาด้วย อันกล่าวคำสัตย์นี้
พุทฺธํ เม วนฺทมาเนน ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ	บุญส่วนใด อันข้าพเจ้าไหว้ พระพุทธเจ้า สร้างสมแล้ว ในที่นี้

สพฺเพปิ อนฺตรายา เม มาเหสุํ ตสฺส เตชสา	ขออันตรายแม้ทั้งปวงอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้า เพราะเดชแห่งบุญส่วนนั้น (กราบลงหมอบว่า)
กาเยน วาจาย ว เจตสา วา พุทฺเธ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ	กรรมชั่วใด อันข้าพเจ้ากระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้าด้วยกาย หรือด้วยวาจา หรือด้วยใจ
พุทฺโธ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ	ขอพระพุทธเจ้า จงทรงรับซึ่งกรรมชั่วนั้น อันเป็นโทษผิดที่ล่วงไปแล้ว
กาลนฺตเร สํวริตุํ ว พุทฺเธ	เพื่อระวังในพระพุทธเจ้าในกาลเบื้องหน้าต่อไป (แล้วลุกขึ้นนั่งคุกเข่า หัวหน้านำดังนี้ หนฺท มยํ ธมฺมานุสฺสตินยํ กโรม เส สวดพร้อมกัน)

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม	พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว
สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก	อันผู้ปฏิบัติเห็นเอง ให้ผลไม่มีกาล
เอหิปสฺสิโก	ควรที่จะเรียกว่าท่านจงมาดูได้
โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ	ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ อัน
เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ	พวกวิญญูชน พึงรู้ได้ฉะเพาะตัว ๆ ดังนี้ (หยุดระลึกความในพระธรรมคุณตามควร แล้วเริ่มนำว่า หนฺท มยํ ธมฺมาภิคีตึ กโรม เส สวดพร้อมกัน)
สฺวากฺขาตตาทิคุณโยควเสน เสยฺโย โย มคฺคปากปริยตฺติวิโมกฺขเภโท ธมฺโม กุโลกปตนา ตทธาริธารี	พระธรรมใด ประเสริฐด้วยสามารถแห่งอันประกอบด้วยคุณ มีความเป็นธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสดีแล้วเป็นต้น ต่าง

	โดยมรรคและผลและปริยัติ และนิพพาน มีปกติทรงไว้ ซึ่งบุคคลผู้ทรงพระธรรม นั้น จากอันตกไปในโลกชั่ว
วนฺทามหํ ตมหรํ	ข้าพเจ้าไหว้พระธรรมอัน
วรธมฺมเมตํ	ประเสริฐนั้น อันนำเสียซึ่ง โมหะดุจมืด
ธมฺโม โย สพฺพปาณีนํ	พระธรรมใด เป็นสรณะอัน
สรณํ เขมมุตฺตมํ	เกษม อุดมของสรรพสัตว์
ทุติยานุสฺสติฏฺฐานํ	ข้าพเจ้า ไหว้พระธรรมนั้น
วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ	เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกที่๒ ด้วยเศียรเกล้า
ธมฺมสฺสาหสฺมิ ทาโส ว	ข้าพเจ้าขอเป็นทาสของพระ
ธมฺโม เม สามิกิสฺสโร	ธรรมที่เดียว พระธรรมเป็น เจ้า เป็นนายของข้าพเจ้า
ธมฺโม ทุกฺขสฺส ฆาตา จ	พระธรรมกำจัดเสียซึ่งทุกข์
วิธาตา จ หิตสฺส เม	และอำนวยซึ่งประโยชน์เกื้อ กูล แก่ข้าพเจ้า

ธมฺมสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ	ข้าพเจ้าขอมอบร่างกายและ
สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ	ถวายชีวิตอันนี้แด่พระธรรม
วนฺทนฺโตหํ จริสฺสามิ	ข้าพเจ้ากำลังไหว้ ซึ่งความ
ธมฺมสฺเสว สุธมฺมตํ	ที่พระธรรม เป็นธรรมดีแท้จริง จักประพฤติ (ตาม)
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ	สรณะอื่น ของข้าพเจ้าไม่มี
ธมฺโม เม สรณํ วรํ	พระธรรมเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในพระ-
วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุ สาสเน	ศาสนา ของพระศาสดาด้วยอันกล่าวคำสัตย์นี้
ธมฺมํ เม วนฺทมาเนน	บุญส่วนใดอันข้าพเจ้าไหว้
ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ	พระธรรม สร้างสมแล้วในที่นี้
สพฺเพปิ อนฺตรายา เม	ขออันตราย แม้ทั้งปวงอย่า
มาเหสุํ ตสฺส เตชสา	ได้มี แก่ข้าพเจ้า เพราะเดชแห่งบุญส่วนนั้น
	(กราบลงหมอบว่า)

กาเยน วาจาย ว เจตสา วา ธมฺเม กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ	กรรมชั่วใด อันข้าพเจ้ากระทำแล้วในพระธรรม ด้วยกาย หรือด้วยวาจา หรือด้วยใจ
ธมฺโม ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ	ขอพระธรรม จงรับซึ่งกรรมชั่วนั้น อันเป็นโทษผิดที่ล่วงไปแล้ว
กาลนฺตเร สํวริตุํ ว ธมฺเม	เพื่อระวังในพระธรรมในกาลเบื้องหน้าต่อไป (แล้วลุกขึ้นนั่งคุกเข่า หัวหน้านำดังนี้ หนฺท มยํ สงฺฆานุสฺสตินยํ กโรม เสสวดพร้อมกัน)
สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติดี
อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติซื่อตรง

ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติออกไปจากกิเลสและทุกข์
สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติชอบยิ่ง
ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา	พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ คือใครบ้าง คือ ๔ คู่บุรุษ (แยก) เป็นบุรุษบุคคล ๘ จำพวก
เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ	นี่ เป็นพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค
อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย	เป็นผู้ควรรับของที่นำมาบูชา เป็นผู้ควรต้อนรับดั่งแขก เป็นผู้ควรรับทักขิณา-ทาน เป็นผู้อันบุคคลควรกระทำอัญชลี
อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ	เป็นไร่นาบุญของโลกไม่มีที่

โลกสฺสาติ	อื่นสู้ ดังนี้ (หยุดระลึกความในพระสังฆคุณตามควรแล้ว เริ่มนำว่า หนฺท มยํ สงฺฆาภิคึตึ กโรม เส สวดพร้อมกัน)
สทฺธมฺมโช สุปฏิปตฺติคุณาทิยุตฺโต โยฏฺฐพฺพิโธ อริยปุคฺคลสงฺฆเสฏฺโฐ	พระสงฆ์ใดเกิดจากพระสัทธรรม ประกอบด้วยคุณ มีคุณคือความปฏิบัติดีเป็นต้น ประเสริฐที่สุดโดยความเป็นหมู่แห่งพระอริยบุคคลมี ๘ พวก
สีลาทิธมฺมปวราสยกายจิตฺโต	มีอัธยาศัย และกาย และจิตอันประเสริฐเพราะธรรมมีศีลเป็นต้น
วนฺทามหํ ตมริยาน คณํ สุสุทฺธํ	ข้าพเจ้า ไหว้หมู่แห่งพระอริยสงฆ์นั้น ผู้บริสุทธิ์ดีแล้ว
สงฺโฆ โย สพฺพปาณีนํ	พระสงฆ์ใด เป็นสรณะอัน

สรณํ เขมมุตฺตมํ	เกษม อุดม ของสรรพสัตว์
ตติยานุสฺสติฏฺฐานํ	ข้าพเจ้า ไหว้พระสงฆ์นั้น
วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ	เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกที่๓ ด้วยเศียรเกล้า
สงฺฆสฺสาหสฺมิ ทาโสว	ข้าพเจ้า ขอเป็นทาสของ พระสงฆ์ทีเดียว
สงฺโฆ เม สามิกิสฺสโร	พระสงฆ์เป็นเจ้า เป็นนาย ของข้าพเจ้า
สงฺโฆ ทุกฺขสฺส ฆาตา จ	พระสงฆ์กำจัดเสีย ซึ่งทุกข์
วิธาตา จ หิตสฺส เม	และอำนวยซึ่งประโยชน์ เกื้อกูล แก่ข้าพเจ้า
สงฺฆสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ	ข้าพเจ้าขอมอบร่างกายและ
สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ	ถวายชีวิตอันนี้ แด่พระสงฆ์
วนฺทนฺโตหํ จริสฺสามิ	ข้าพเจ้ากำลังไหว้ ซึ่งความ
สงฺฆสฺโสปฏิปนฺนตํ	ที่พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดี จัก ประพฤติ (ตาม)
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ	สรณะอื่น ของข้าพเจ้าไม่มี

สงฺโฆ เม สรณํ วรํ	พระสงฆ์เป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุ สาสเน	ขอข้าพเจ้า พึงเจริญในพระศาสนา ของพระศาสดา ด้วยอันกล่าวคำสัตย์นี้
สงฺฆํ เม วนฺทมาเนน ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ	บุญส่วนใด อันข้าพเจ้าไหว้พระสงฆ์ สร้างสมแล้วในที่นี้
สพฺเพปิ อนฺตรายา เม มาเหสุํ ตสฺส เตชสา	ขออันตราย แม้ทั้งปวงอย่าได้มี แก่ข้าพเจ้า เพราะเดชแห่งบุญส่วนนั้น (กราบลงหมอบว่า)
กาเยน วาจาย ว เจตสา วา สงฺเฆ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ	กรรมชั่วใด อันข้าพเจ้ากระทำแล้ว ในพระสงฆ์ด้วยกายหรือด้วยวาจา หรือด้วยใจ
สงฺโฆ ปฏิคฺคณฺหตุ	ขอพระสงฆ์ จงรับซึ่งกรรม

อจฺจยนฺตํ	ชั่วนั้น อันเป็นโทษผิดที่ล่วงไปแล้ว
กาลนฺตเร สํวริตุํ ว สงฺเฆ	เพื่อระวังในพระสงฆ์ในกาลเบื้องหน้าต่อไป

จบทำวัตรค่ำ

ทำวัตรค่ำนี้เป็นอย่างผู้ชายสวด ถ้าผู้หญิงสวดมีที่เปลี่ยนบางแห่งดังนี้ พุทฺธสฺสาหสฺมิ ทาโส ว ธมฺมสฺสาหสฺมิ ทาโส ว สงฺฆสฺสาหสฺมิ ทาโส ว ให้เปลี่ยนเป็น พุทฺธสฺ-สาหสฺมิ ทาสี ว ธมฺมสฺสาหสฺมิ ทาสี ว สงฺฆสฺสาหสฺมิ ทาสี ว คือเปลี่ยน ทาโส เป็น ทาสี และแปลก็ว่า เป็น ทาสี ฉะนี้ วนฺทนฺโตหํ จริสฺสามิ ให้เปลี่ยนเป็น วนฺทนฺตีหํ จริสฺสามิ คือเปลี่ยน วนฺทนฺโต เป็น วนฺทนฺตี ฉะนี้ พุทฺธํ เม วนฺทมาเนน ธมฺมํ เม วนฺทมาเนน สงฺฆํ เม วนฺทนา-เนน ให้เปลี่ยนเป็น พุทฺธํ เม วนฺทมานาย ธมฺมํ เม วนฺทมานาย สงฺฆํ เม วนฺทมานาย คือเปลี่ยน วนฺทมาเนน เป็น วนฺทมนายะ ฉะนี้ มีแปลกกันอยู่เท่านี้ นอกนั้นสวดและแปลเหมือนกันทั้งบุรุษและสตรี

จบทำวัตรเช้าค่ำแปล เท่านี้

ไหว้ ๕ ครั้ง

ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
วัดเทพศิรินทราวาส

ในวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ไม่ว่าเวลาไร ตามแต่เหมาะ ต้องไหว้ให้ได้ ๕ ครั้งเป็นอย่างน้อยในคราวเดียวนั้น ถ้ามีดอกไม้ธูปเทียนก็บูชา ถ้าไม่มีก็มือ ๑๐ นิ้วและปากกับใจ ควรไหว้จนตลอดชีวิต ครั้งที่ ๑ พึงนั่งกระโหย่งเท้าประณมมือว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ๓ หน แล้วว่าพระพุทธคุณ คือ อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมา สมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโตโลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ หยุดระลึกถึงพระปัญญาคุณทรงรู้ดีรู้ชอบสิ้นเชิง พระบริสุทธิคุณทรงละความเศร้าหมองได้หมด พระกรุณาธิคุณทรงสงสารผู้อื่นและสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม ของพระพุทธเจ้าจนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๒ ว่าพระ

ธรรมคุณ คือ สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ ฯ ระลึกถึงคุณพระธรรมที่รักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๓ ว่าพระสังฆคุณ คือ สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิ-กรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ หยุดระลึกถึงคุณ คือ ความปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูก ปฏิบัติชอบ ของพระอริยสงฆ์ จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ นั่งพับเพียบประณมมือ ตั้งใจนึกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะไม่ถือสิ่งอื่นยิ่งกว่าจนตลอดชีวิต ว่าสรณคมน์ คือ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ

คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ ครั้งที่ ๔ ระลึกถึงคุณบิดามารดาของตน จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ครั้งที่ ๕ ระลึกถึงคุณของบรรดาท่านผู้มีอุปการคุณแก่ตน เช่นพระมหากษัตริย์ และครูบาอาจารย์เป็นต้นไป จนเห็นชัดแล้วกราบลงหน ๑ ฯ

ต่อนี้ไปไม่ต้องประณมมือ ตั้งใจพิจารณาเรื่องและร่างกายของตนว่า จะต้องแก่หนีความแก่ไปไม่พ้น จะต้องเจ็บหนีความเจ็บไปไม่พ้น จะต้องตาย หนีความตายไปไม่พ้นจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น มีกรรมเป็นของตัว คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงไม่แน่นอน เป็นทุกข์ลำบากเดือดร้อน เป็นอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของตน ฯ ครั้นพิจารณาแล้ว พึงแผ่ส่วนกุศลทั้งปวงมีการกราบไหว้เป็นต้นนี้ อุทิศให้แก่ท่านผู้มีคุณมีมารดาบิดาเป็นต้น ตลอดจนชั้นสูงสุด คือพระมหากษัตริย์ ทั้งเทพดามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายว่า จงเป็นสุข ๆ อย่ามีเวรมีภัยเบียดเบียนกันและกัน รักษาตนให้พ้นจากทุกขภัยทั้งสิ้นเถิด ฯ

การไหว้ ๕ ครั้งนี้ ถ้าวันไหนขาด ให้ไหว้ใช้หนี้ ๕ ครั้งในวันรุ่งขึ้น ถ้านั่งกระโหย่งเท้าไม่ได้ ก็นั่งพับเพียบ ถ้าไม่ได้ ก็นอนไหว้ เมื่อยกมือไม่ขึ้น ก็ปากกับใจ ถ้าทำได้อย่างนี้ เป็นเครื่องพยุงตนให้เป็นคนดีไม่ให้เป็นคนชั่ว และให้ตั้งอยู่ในที่ดีไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ถ้าผู้ใดประพฤติได้เสมอจนตลอดชีวิต ผู้นั้นจะอุ่นใจในตัวของตัวเอง มีความเจริญงอกงามไพบูลย์ยิ่ง ๆ ขึ้นเสมอทุกคืนวัน คุ้มครองป้องกันภยันตราย ปราศจากความเสียหายที่ไม่เหลือวิสัย และตั้งตัวได้ในทางคดีโลกและทางคดีธรรม เต็มภูมิเต็มชั้นของตน ๆ ทุกประการ จบเท่านี้ ฯ

คำถามคำตอบเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา

พระธรรมไตรโลกาจารย์

ได้ตรวจแล้ว เห็นชอบด้วย

ข้อ ๑ ถามว่า ที่มาวัดนั้นจะประสงค์อะไร

ตอบว่า ที่มาวัดนั้น ประสงค์จะศึกษาพระพุทธศาสนา รู้แล้วจะได้ปฏิบัติตามสติกำลัง

ข้อ ๒ ถามว่า จะศึกษาพระพุทธศาสนาอะไรก่อน เป็นเบื้องต้น เป็นท่ามกลาง เป็นที่สุด

ตอบว่า ศึกษาเบื้องต้นก็ต้องรู้จัก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และศีล ๕ รู้ท่ามกลางคือ สมาธิ รู้ที่สุดคือ ปัญญา

ข้อ ๓ ถามว่า รู้จักพระพุทธเจ้า จะรู้จักอย่างไร

ตอบว่า รู้ว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้พระธรรมก่อนคน และนำมาสอนสัตว์ทั้งหลาย ท่านผู้นั้นแหละเป็นพระพุทธเจ้า

ข้อ ๔ ถามว่า รู้จักพระธรรม จะรู้จักอย่างไร

ตอบว่า รู้ว่าพระธรรมก็คือ คำสอนของพระพุทธเจ้า คำสอนของพระพุทธเจ้า โดยย่อก็แสดง ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติ นั่นแหละพระธรรม

ข้อ ๕ ถามว่า รู้จักพระสงฆ์ จะรู้จักอย่างไร

ตอบว่า รู้ว่าพระสงฆ์ ก็หมู่ผู้ฟังคำสอนของพระ-พุทธเจ้า และปฏิบัติตามจนได้มรรคผลและรู้แจ้งพระนฤ-พาน นั่นแหละพระสงฆ์

ข้อ ๖ ถามว่า รู้ศีล ๕ นั้น จะรู้อย่างไร

ตอบว่า รู้ว่าท่านห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ ๑ ห้ามไม่ให้ลักทรัพย์ ๑ ห้ามไม่ให้ทำกาเมสุมิจฉาจาร ๑ ห้ามไม่ให้พูดปด ๑ ห้ามไม่ให้กินเหล้า ๑ นั่นแหละศีล ๕

ข้อ ๗ ถามว่า ที่รู้ศีล ๕ ดังกล่าวมานี้ เป็นการปฏิบัติตัดสินตัวให้สิ้นสงสัยได้หรือ หรือต้องรู้ต่อไปอีก

ตอบว่า ต้องรู้ต่อไปอีก เรียกว่าองค์ศีล คือ ฆ่า-สัตว์ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ ลักทรัพย์ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ ทำกาเมสุมิจฉาจารต้องพร้อมด้วยองค์ ๔ พูดปดต้องพร้อมด้วยองค์ ๔ กินเหล้าต้องพร้อมด้วยองค์ ๓ นั่นแหละตัดสินตัวให้สิ้นสงสัยได้

ข้อ ๘ ถามว่า การฆ่าสัตว์พร้อมด้วยองค์ ๕ นั้น คืออะไรบ้าง

ตอบว่า คือสัตว์มีชีวิต ๑ รู้ว่าสัตว์มีชีวิต ๑ จิตคิดจะฆ่า ๑ ทำความเพียรเพื่อจะฆ่า ๑ สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น ๑ จึงเป็นการฆ่า

ข้อ ๙ ถามว่า การลักทรัพย์พร้อมด้วยองค์ ๕ นั้น คืออะไรบ้าง

ตอบว่า คือของมีเจ้าของหวง ๑ รู้ว่าของมีเจ้าของหวง ๑ จิตคิดจะลัก ๑ ทำความเพียรเพื่อจะลัก ๑ นำของมาด้วยความเพียรนั้น ๑ จึงเป็นการลัก

ข้อ ๑๐ ถามว่า ทำกาเมสุมิจฉาจารพร้อมด้วยองค์ ๔ นั้น คืออะไรบ้าง

ตอบว่า วัตถุไม่ควรไป ๑ จิตคิดจะเสพ ๑ ทำความเพียรเพื่อจะเสพ ๑ ทำมรรคให้ถึงจำเพาะด้วยมรรค ๑ จึงเป็นกาเมสุมิจฉาจาร

ข้อ ๑๑ ถามว่า พูดปดพร้อมด้วยองค์ ๔ นั้น คืออะไรบ้าง

ตอบว่า คือของไม่จริง ๑ จิตคิดจะพูดให้ผิด ๑ ปดด้วยกายหรือวาจา ๑ คนอื่นเข้าใจในเนื้อความนั้น ๑ จึงเป็นการพูดปด

ข้อ ๑๒ ถามว่า กินเหล้าพร้อมด้วยองค์ ๓ นั้น คืออะไรบ้าง

ตอบว่า คือของทำให้เมามีเหล้าเป็นต้น ๑ จิตใคร่จะดื่มกิน ๑ ดื่มให้ไหลล่วงลำคอเข้าไป ๑ จึงเป็นการกินเหล้า

ข้อ ๑๓ ถามว่า รู้ท่ามกลางคือสมาธินั้น จะรู้อย่างไร

ตอบว่า รู้ว่าพระกรรมฐาน ๔๐ คือกสิณ ๑๐ อศุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔ อาหาระปฏิกูล ๑ ธาตุวะวัตถาน ๑ เป็นเครื่องชำระใจให้บริสุทธิ์จากนิวรณ์ ๕ ได้จริง

ข้อ ๑๔ ถามว่า พระกรรมฐาน ๔๐ ใจความจะประสงค์ให้ทำอย่างไร

ตอบว่า ในความประสงค์จะให้ใจเฉยเป็นหนึ่งอยู่ในพระกรรมฐาน และไม่ให้เผลอไปคิดในนิวรณ์ทั้ง ๕ ฯ

เครื่องประกอบสมาธิต้องเพียรทำสติให้มาก คือเมื่อใช้กาย ใช้วาจาก็อุตส่าห์ระลึกที่พระกรรมฐานไว้ด้วย

ข้อ ๑๕ ถามว่า สมาธิกับสติต่างกันอย่างไร ๆ เรียกว่าสมาธิ อย่างไรเรียกว่าสติ

ตอบว่า สมาธินั้น คือใจเฉยเป็นหนึ่งอยู่ในพระ-กรรมฐานที่ตนทำ มีอารมณ์เดียว สตินั้นคือ เมื่อพูด นิ่ง เดิน ยืน นั่ง นอน จิตก็ระลึกอยู่ในพระกรรมฐานของตน ไม่เผลอไปในที่อื่นจนลืมพระกรรมฐานที่ทำ

ข้อ ๑๖ ถามว่า รู้ว่าที่สุดคือปัญญานั้น จะรู้อย่างไร

ตอบว่า ถ้าจะเจริญปัญญานั้น ต้องรู้ขันธ์ ๕ หรือ อายะตะนะ ๑๒ ที่แบ่งเป็นรูปส่วน ๑ นามส่วน ๑ ก่อนแล้ว จึงจะเจริญปัญญาต่อไปได้

ข้อ ๑๗ ถามว่า ขันธ์ ๕ นั้นคืออะไรบ้าง

ตอบว่า ขันธ์ ๕ นั้นคือ รูป ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑

ข้อ ๑๘ ถามว่า รูปมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง

ตอบว่า รูปนั้นโดยย่อ ๓๒ คือ ผม ๑ ขน ๑ เล็บ ๑ ฟัน ๑ หนัง ๑ เนื้อ ๑ เอ็น ๑ กระดูก ๑ เยื่อใน

กระดูก ๑ ม้าม ๑ หัวใจ ๑ ตับ ๑ พังผืด ๑ ไต ๑ ปอด ๑ ไส้ใหญ่ ๑ ไส้ทบ ๑ อาหารใหม่ ๑ อาหารเก่า ๑ มันสมอง ๑ ดี ๑ เสลด ๑ หนอง ๑ เลือด ๑ เหงื่อ ๑ มันข้น ๑ น้ำตา ๑ มันเปลว ๑ น้ำลาย ๑ น้ำมูก ๑ ไขข้อ ๑ เยี่ยว ๑

ข้อ ๑๙ ถามว่า เวทนามีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง

ตอบว่า เวทนานั้นมี ๓ อย่าง คือสุข ๑ ทุกข์ ๑ ไม่ทุกข์ไม่สุข ๑ นัยหนึ่งเวทนามี ๕ คือสุขกาย ๑ ทุกข์กาย ๑ สุขใจ ๑ ทุกข์ใจ ๑ เฉยไม่ทุกข์ไม่สุข ๑

ข้อ ๒๐ ถามว่า สัญญามีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง

ตอบว่า สัญญานั้นมี ๖ คือจำรูป ๑ จำเสียง ๑ จำกลิ่น ๑ จำรส ๑ จำโผฏฐัพพะ ๑ จำธรรมารมณ์ ๑

ข้อ ๒๑ ถามว่า สังขารเครื่องปรุงใจมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง

ตอบว่า สังขารนั้นโดยย่อมี ๓ คือคิดดี ๑ คิดชั่ว ๑ คิดไม่ดีไม่ชั่ว ๑

ข้อ ๒๒ ถามว่า วิญญาณมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง

ตอบว่า วิญญาณนั้นมี ๖ คือรู้ทางตา ๑ รู้ทางหู ๑ รู้ทางจมูก ๑ รู้ทางลิ้น ๑ รู้ทางกาย ๑ รู้ทางใจ ๑

ข้อ ๒๓ ถามว่า อายะตะนะ ๑๒ คืออะไรบ้าง

ตอบว่า อายะตะนะ ๑๒ คือภายใน ๖ ภายนอก ๖ ๆ ภายใน ๖ คือตา ๑ หู ๑ จมูก ๑ ลิ้น ๑ กาย ๑ ใจ ๑ ๆ ภายนอก ๖ คือรูป ๑ เสียง ๑ กลิ่น ๑ รส ๑ โผฏฐัพพะ ๑ ธรรมารมณ์ ๑

ข้อ ๒๔ ถามว่า อายะตะนะ ๑๒ ไหนคู่กับไหน

ตอบว่า ตาคู่กับรูป หูคู่กับเสียง จมูกคู่กับกลิ่น ลิ้นคู่กับรส กายคู่กับโผฏฐัพพะ ใจคู่กับธรรมารมณ์

ข้อ ๒๕ ถามว่า รู้ขันธ์ ๕ อายะตะนะ ๑๒ แล้วจะเจริญปัญญานั้น จะทำอย่างไร

ตอบว่า จะเจริญปัญญานั้น จะยกขันธ์ ๕ ขึ้นพิจารณาเป็นอารมณ์ หรือจะยกอายะตะนะ ๑๒ ขึ้นพิจารณาเป็นอารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

ข้อ ๒๖ ถามว่า ยกขันธ์ ๕ ขึ้นพิจารณานั้น จะพิจารณาอย่างไร

ตอบว่า พิจารณาว่า รูปเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ เวทนาเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ สัญญาเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ สังขารเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ วิญญาณเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ

ข้อ ๒๗ ถามว่า ยกอายะตะนะ ๑๒ ขึ้นพิจารณานั้นจะพิจารณาอย่างไร

ตอบว่า พิจารณาว่า ตาและรูปเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ หูและเสียงเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ จมูกและกลิ่นเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ ลิ้นและรสเกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา

และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ฯ กายและโผฏฐัพพะ เกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ฯ ใจและธรรมารมณ์ เกิดขึ้นไม่เที่ยง ยักย้ายผันแปรแตกดับไปเป็นธรรมดา และไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ฯ

ข้อ ๒๘ ถามว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา พระองค์ประสงค์อะไร

ตอบว่า พระองค์ประสงค์จะให้สัตว์พ้นกิเลสและทุกข์ กิเลสที่นำให้เกิดทุกข์นั้นมี ๓ อย่าง คือกิเลสอย่างหยาบ ฯ กิเลสอย่างกลาง ฯ กิเลสอย่างละเอียด ฯ

ข้อ ๒๙ ถามว่า กิเลสอย่างหยาบนั้นอาการอย่างไร

ตอบว่า กิเลสอย่างหยาบเมื่อเกิดขึ้นในใจ ทำใจให้เร่าร้อนขุ่นมัว อดไว้ในใจไม่ได้ ต้องล่วงถึงกายวาจา คือ ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ทำกาเมสุมิจฉาจาร ๑ พูดปด ๑ กินเหล้า ๑ ล่วงทำอย่างใดอย่างหนึ่งเรียกว่ากิเลสอย่างหยาบ

ข้อ ๓๐ ถามว่า กิเลสอย่างกลางอาการอย่างไร

ตอบว่า กิเลสอย่างกลางเกิดขึ้นในใจ ทำใจให้เร่าร้อนขุ่นมัว ใคร่ไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ๑ โกรธเคืองแช่งให้ผู้อื่นพินาศ ๑ เกียจคร้านง่วงเหงา ๑ ฟุ้งสร้านรำคาญใจ ๑ เคลือบแคลงสงสัย ๑ เป็นขึ้นในใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่ากิเลสอย่างกลาง

ข้อ ๓๑ ถามว่า กิเลสอย่างละเอียดอาการอย่างไร

ตอบว่า กิเลสอย่างละเอียดเกิดขึ้นในใจ ทำใจให้เร่าร้อนขุ่นมัว เห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญ-ญาณ เที่ยง ๑ เป็นสุข ๑ เป็นอาตมะตัวตน ๑ ยึดมั่นอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่ากิเลสอย่างละเอียด

ข้อ ๓๒ ถามว่า ศีลทำลายกิเลสอย่างไร สมาธิทำลายกิเลสอย่างไร ปัญญาทำลายกิเลสอย่างไร

ตอบว่า ตั้งอยู่ในศีลแล้ว กิเลสอย่างหยาบก็พ้นไปจากใจ ตั้งอยู่ในสมาธิแล้ว กิเลสอย่างกลางก็พ้นไปจากใจ ตั้งอยู่ในปัญญาแล้ว กิเลสอย่างละเอียดก็พ้นไปจากใจ

จึงเห็นได้ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะในเบื้องต้นคือศีล เพราะในท่ามกลางคือสมาธิ เพราะในที่สุดคือ

ปัญญา ด้วยนำกิเลสและทุกข์ออกจากใจได้จริง พระองค์เป็นพระศาสดาผู้รู้จริง เห็นจริง พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามพ้นกิเลสและทุกข์ได้จริงตามพระองค์สอน

เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายควรระลึกถึงพระคุณ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทุกอิริยาบถ นั่ง นอน เดิน ยืน เทอญ.

หนังสือบทสวด

๏ เป็นคนควรอุตส่าห์รักษา ความดีและหน้าที่ของคน ต้องรักตนอีกทั้งรักชาติ กับทั้งรักศาสนา รักตนนั้นควรต้องหมั่นหา ความดีเล่าเรียนซึ่งวิชา รักชาติอย่าคิดแกล้งเบียดเบียนให้ทุกข์ซึ่งกันและกัน อุตส่าห์คิดโอบอ้อมบำรุงแนะนำสั่งสอนชาติของตน ให้เป็นคนประพฤติดียิ่ง ความชั่วทั้งทุกสิ่งสรรพ์ รักศาสนาหมั่นศึกษา และอุตส่าห์ฟังพระสัทธรรม์ ศีลห้านั้นรักษาเป็นนิจ ความเห็นผิดอย่าให้มี ฯะ

๏ เราคนไทยได้เกิด ในสยาม ประเทศเอย
ถือพุทธศาสน์งาม เหมาะแล้ว
สืบวงศ์ตระกูลตาม ถือต่อ กันมา
บุญนักเกิดพบแก้ว เก็บไว้เหนือเศียร ฯะ

๏ คำสอนพระพุทธล้วน แก่นสาร
ใครไม่อาจต้านทาน ต่อสู้
เป็นคำที่หลักฐาน จริงมั่น คงนา
กำจัดทุกข์ของผู้ เชื่อแล้วทำตาม ฯะ

๏ พระสงฆ์เป็นศิษย์แท้ ของพระ พุทธ์นา
ท่านปฏิบัติสละ ชั่วแล้ว
สมจริงดั่งธัมมะ ที่พระ สอนเอย
บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ดุจแก้วหมดธุลี ฯะ

๏ คุณพระพุทธเจ้า ย่อสาม
บริสุทธิคุณต่าม แบบแท้
ปัญญาธิคุณนาม ตัดฆ่า กิเลสเอย
กรุณาคุณมากแล้ แผ่ให้มหาชน ฯะ

๏ คุณพระธัมมะเจ้า สองหนา
ระเบียบแบบไตรสิกขา บอกชี้
อีกธรรมข้ามโลกนา ผลสุข เกษมเฮย
ธัมมะนำสัตว์ลี้ โลกแล้วไปนิพพาน

๏ คุณพระสงฆะเจ้า ปฏิบัติ ดีเอย
เป็นย่อคุณกำจัด ชั่วได้
ท่านพ้นโลกสงัด จากบาป แล้วนา
เป็นที่ควรกราบไหว้ ท่านนั้นนาบุญ ฯะ

๑ มนุษย์ทั้งหลายมาก ภัยทุกข์ยากมาถึงตัว ในใจให้ขุ่นมัว ด้วยความกลัวนั้นเหลือเกิน นึกถึงภูเขาป่า และสวนไม้ดอกผลเจริญ ต้นไม้เจดีย์เชิญ มาช่วยดับระงับภัย ที่พึ่งทั้งหลายนั้น จะป้องกันช่วยไม่ได้ ไม่พ้นจากทุกข์ภัย อย่านับถือจะพาหลง ใครถึงพระสัมพุทธ์ ทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ อีกทั้งเห็นพระธรรมตรง คือความจริงสี่ประการ ทุกข์หนึ่งเหตุเกิดทุกข์ และดับทุกข์ในสงสาร หนทางแปดประการ รู้เห็นจริงประจักษ์ใจ ที่พึ่งทั้งหลายนี้ ใครถึงแล้วพ้นทุกข์ได้ แสนสุขสบายใน น้ำจิตพ้นความกลัวจริง ฯะ

๑ ข้าขอกราบไหว้คุณ ท่านบิดาและมารดา เลี้ยงลูกเฝ้ารักษา แต่คลอดมาจึงเป็นคน แสนยากลำบากกาย ไม่คิดยากลำบากตน ในใจให้กังวล อยู่ด้วยลูกทุกเวลา ยามกินถ้าลูกร้อง ก็ต้องวางวิ่งมาหา ยามนอนห่อนเต็มตา พอลูกร้องก็ต้องดู กลัวเรือดยุงไรมด จะกวนกัดริบอุ้มชู อดกินอดนอนสู้ ทนลำบากหนักไม่เบา คุณพ่อแม่มากนัก เปรียบน้ำหนักยิ่งภูเขา แผ่นดินทั้งหมดเอา มาเปรียบคุณ

ไม่เท่าทัน เหลือที่จะแทนคุณ ของท่านนั้นใหญ่อนันต์ เว้นไว้แต่เรียนธรรม์ เอามาสอนพอผ่อนคุณ สอนธรรมที่จริงให้ รู้ไม่เที่ยงไว้เป็นคุณ แล้วจึงแสดงคุณ ให้เห็นจริงตามธรรมดา นั่นแลจึงนับได้ ว่าสนองซึ่งคุณนา ใช้ค่าข้าวป้อนมา และน้ำนมที่กลืนกิน ฯะ

๏ ข้าขอนอบน้อมคุณ แก่ท่านครูผู้อารี กรุณาและปรานี อุตส่าห์สอนทุก ๆ วัน ยังไม่รู้ก็ได้รู้ ส่วนของครูสอนทั้งนั้น เนื้อความทุกสิ่งสรรพ์ ดีชั่วชี้ให้ชัดเจนจิตมากด้วยเอ็นดู อยากให้รู้เหมือนแกล้งเกณฑ์ รักไม่ลำเอียงเอน หวังให้แหลมฉลาดคม เดิมมืดไม่รู้แน่ เหมือนเข้าถ้ำเที่ยวคลำงม สงสัยและเซอะซม กลับสว่างแลเห็นจริงคุณส่วนนี้ควรไหว้ ยกขึ้นไว้ในที่ยิ่ง เพราะเราพึ่งท่านจริงจึงได้รู้วิชาชาญ ฯะ

๏ อายุเราสิ้นเสื่อม เป็นนิจ
แก่เจ็บตายตามติด เร่งใกล้
ไม่ควรจะปล่อยจิต ให้ติด หลงนา
หลงลาภยศสุขไซร้ อีกทั้งสรรเสริญ ฯะ

๏ ความตายถึงเข้าละ ทั้งหมด
สุขลาภสรรเสริญยศ ที่ได้
ยิ่งคิดยิ่งสลด ใจนัก จริงนา
กายนิ่งดังท่อนไม้ อนาถให้ชนเห็น ฯะ

๏ กายจิตคิดเกิดแล้ว เสื่อมพลัน
เกิดดับเช่นกับฝัน เรื่องนี้
คิดคิดก็ขันขัน หลงเชื่อ ใจนา
ทุกข์ยากลำบากชี้ บอกให้ไม่เห็น ฯ

๏ ทุกข์อไรจะล้ำเท่า เจ็บตาย
กลัวนักทั้งหญิงชาย ทั่วหน้า
จะตายเมื่อไรหมาย รู้ไม่ ได้นอ
กลัวจะตายนี่แลจ้ำ จัดแท้ เหลือทน ฯะ

๏ กลัวตายใช่จะพ้น เมื่อไร
กลัวก็ต้องเข้าไป ที่นั้น
ผู้เดียวไม่มีใคร เป็นเพื่อน สองนา
มีแต่ชั่วดีปั้น ส่งให้ใจเห็น ฯะ

๏ ทำอย่างไรจะพ้น กลัวตาย
หมั่นสงบจิตจนหาย เพื่องฟุ้ง
ดูเสื่อมของใจกาย นี่แหละ ทางเอย
เกลสหมดหายสะดุ้ง จึงพ้นกลัวตาย ฯะ

๏ ใครหวังพ้นทุกข์จงหมั่นกระทำ สมถะและวิปัสสนา เพียงสงบใจดูตามความเป็นจริง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงทั้งนั้น สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นเสื่อมไป สังขารทั้งหลายเกิดขึ้นดับไป ว่ามาไม่เที่ยงเกิดขึ้นเสื่อมไป เกิดขึ้นดับไปเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ใช่ตัวทั้งสาม ประสงค์เนื้อความหนทางเหมือนกัน ใจชอบไม่เที่ยงก็ไม่เที่ยง ใจชอบความเสื่อมก็ดูความเสื่อม ใจชอบเกิดดับก็ดูเกิดดับ ใจชอบดูทุกข์ก็ดูทุกข์ไป ใจชอบใช่ตัวก็ดูใช่ตัว ควรทำให้เห็นให้รู้ตามจริง ตัณหาทั้งหลายควรรีบเร่งละ ละได้เย็นนะเพียรละเถิดดี ความอยากทั้งหลายละให้สิ้นเชิง อยากให้เขาชอบอยากให้เขาชม อยากยกตัวดีกลัวจะไม่ดี อยากปิดความชั่วอยากอวดความดี อยากติเตียนเขาอยากดีกว่าคน อยากจะเป็นใหญ่ให้เขานับถือ อยากให้เขารู้ว่า

ตัวทำดี อยากได้ความสุขกลัวทุกข์เต็มที่ อยากได้ใจดี อยากมีอยากเป็น อยากรู้อยากเห็นอยากเย็นสบาย อยากนิ่งอยากใสอยากได้อยากถึง อยากหมดทั้งนี้ ควรละทั้งนั้น ว่ามาแต่ต้นจนจบบทนี้ เป็นคำสอนดีควรเร่งจดจำ สิ่งใดให้ทำอุตส่าห์ทำตาม สิ่งใดให้ละเพียรละร่ำไป ใครละอยากได้เย็นใจจริง ๆ ไม่มีความร้อนนั่งนอนสบาย ฯะ

๑ มนุษย์จิตงามนัก เมื่อหมดรักสิ้นไม่รู้ พ้นกิเลสศัตรู เพราะรู้แจ้งตามความจริง แต่ก่อนเมื่อไม่รู้ รักร้อนอยู่เหมือนไฟผิง เผาจิตให้ดิ้นกลิ้ง เกลือกทุกข์อยู่มิรู้วาย ดิ้นแต่วอยู่ในทุกข์ ไฟรักลุกร้อนใจกาย เหลือที่จะคลี่คลายให้รักร้อนนั้นอ่อนลง รักสิ่งใดไม่เท่า รักใจเราเพราะความหลง จึงพาให้งวยงง รักสิ่งอื่นเที่ยวพัวพัน ถอนรักที่ใจได้ สมบัติในสามภพนั้น ไม่ทำให้กระสัน น้ำจิตได้สักสิ่งเดียว ถ้าจะถอนความรัก ต้องรู้จักความจริงเจียว สังขารเกิดประเดี๋ยว พลันแตกดับล่วงลับไป ใครทำตามคำกล่าว เมื่อถึงคราวเห็นเกิดใน รู้ดับโดยฉับไว หน่ายปล่อยได้สบายบาน ภายหลังรู้จักรัก ที่ร้อนนักมาช้านาน

ยินดียึดสังขาร ทั้งไม่รู้จักความจริง ไม่รู้ยินดียึด ติดแน่นปึดทั้งสามสิ่ง วิญญาณจึงจมดิ่ง อยู่ในทุกข์สิ้นกาลนาน ฯะ

๏ จิตเผลอจึงเพ้ออยาก ได้สุขมากผลักทุกข์หนี อยากได้ใจอย่างดี เป็นสุขตั้งหวังสบาย อยากไปก็ไปสม ดั่งอารมณ์ที่ใจหมาย เพราะใจกับร่างกาย เป็นตัวทุกข์สุขไม่มียิ่งอยากยิ่งเพิ่มทุกข์ เหมือนหาสุขในอัคคี ละอยากเสียเถิดดี คงทุกข์เก่าค่อยเบาใจ อุตส่าห์เพียรละอยาก อยากน้อยมากอยากร่ำไป อยากสุขอยากเย็นใส อยากไม่สมตรมใจนาน ละอยากด้วยรู้ยิ่ง คือรู้จริงแห่งสังขาร รู้ชัดว่าวิญ-ญาณ เป็นทุกข์นักสิ้นรักใจ วิญญาณก็รู้พลัน ว่าตัวนั้นใช้ไม่ได้ ความอยากจึงจากไป ก็รู้ได้ด้วยใจตน ภายหลังถึงจะอยาก ก็ไม่มากอย่างเหลือล้น เพราะรู้ซึ่งเหตุผลของความจริงทุกสิ่งอัน ฯะ

๏ อนิจจังสังขารา ไม่เที่ยงหนาทั้งหญิงชาย พอเกิดแก่เข้าติดกาย สังขารกลายเร่งแปรปรวน แปรเข้าไปหาความตาย ทุกลมหายใจโดยด่วน เมื่อไรถึงกรรมตามควร ชีวิตก็ม้วนมรณา เหมือนนักโทษที่ถึงตาย เขานำไปสู่ที่ฆ่า ยิ่ง

ก้าวยิ่งใกล้ตายหนา สังขาราไม่จริง อุตส่าห์เถิดเร่งฝึกสอน ให้ใจอ่อนลงเสียบ้าง หมั่นนึกถึงอนิจจัง สติตั้งภาวนา เป็นของจริงเหมือนหลักชัย ยกขึ้นไว้ในศาสนา เห็นไม่เที่ยงเป็นทุกขา อนัตตาตลอดถึงกัน อนิจจังคือไม่เที่ยง อย่าหลีกเลี่ยงเลยทุกข์ทั้งนั้น ไม่ใช่ตัวอย่าพัวพัน ขันธ์ทั้งนั้นใช่ของเรา เมื่อเกิดไม่ได้อะไรมา วายชีวาทิ้งไปเปล่า ทรัพย์สมบัติคนอื่นเอา ตายแล้วเปล่าไม่ได้อะไร ดีกับชั่วเป็นของตัวแท้ นี่แลแน่ติดตัวไป เป็นของตรงไม่สงสัย จริงกับใจรู้ทุกคน รู้แต่จำตามเขาว่า ไม่เกิดปัญญาขึ้นในตน พาให้จิตเที่ยวคิดวน หลงด้วยกลกิเลสมาร ตัณหาก็ร้ายเหลือที่ อยากได้ดีในสังขาร พาให้จิตเที่ยวคิดอ่าน ล้วนแต่การเกิดแก่ตาย ตัณหาเหมือนหนอนบ่อนจิต ทำให้ติดทุกข์ไม่วาย ทุกข์ด้วยเกิดแก่เจ็บตาย โศกร่ำไรเพ้อรำพัน ทุกข์โทมนัสคับแค้นใจ ของรักไว้พลัดพรากกัน ของไม่รักมาพัวพัน ทุกข์ทั้งนั้นดังว่ามา ทุกข์อยากได้อะไรไม่สม ก็เกรียมกรมในอุรา โดยย่อทุกข์ก็คือขันธ์ห้า ทุกข์อื่นจึงพากันรุมรึง วางขันธ์ห้าลงเสียได้

ทุกข์ที่ไหนจะมาถึง กิเลสสงัดไม่รัดรึง จิตผ่องถึงสุขสำราญ ฯะ

๑ อุตส่าห์ฝึกหัดใจ อย่าเป็นไปกับขันธ์ห้า คิดรู้สิ่งใดนา ปล่อยวางเสียทุกสิ่งสรรพ์ ปล่อยแล้วอย่าหวังสุข จะถูกทุกข์เข้าเบียดคั้น ปล่อยแล้วเป็นแล้วกัน เท่านั้นแลเป็นอย่างดี อย่าอยากหาความสุข ในกองทุกข์สุขไม่มี ขันธ์ห้าแบบก็ชี้ ว่าเป็นทุกข์ทั้งห้าขันธ์ ระวังเมื่อทำใจ มักอยากได้ความสุขพลัน จะพาใจป่วนปั่น ไม่สบายวุ่นวายร้อน ยิ่งอยากก็ยิ่งยุ่ง จิตเลยฟุ้งเป็นนิวรณ์ ที่นี้ก็ลงนอนถอนใจใหญ่หมองใจตน ความอยากทั้งปวงนี้ ไม่มีดีเท่าปลายขน ละอยากเสียแล้วพ้น ทุกข์ทั้งหลายสบายดี นึกถึงอยากของจิต มักชอบคิดอยากมั่งมี เพลินไปในโลกีย์ เหมือนอัคคีไหม้ลามไป คิดไปในเรื่องนี้ เห็นไม่ดีคิดเรื่องใหม่ คิดมาแลคิดไป เรื่องวุ่นใจทั้งนั้นแล เพราะใช่สงบจิต อย่างนี้ผิดเป็นโทษแท้ ได้มาเป็นทุกข์แย่ กลับเห็นว่าเป็นสุขดี ความเห็นกลับตรงข้าม ตรงนี้ความลึกลับลี้ เห็นจนเด็กว่ามี จนอย่างนี้ พ้นกังวล นั่งนอนไม่มีห่วง

เย็นทั้งปวงนั่นแลผล ของใจไม่ดิ้นรน ไปอยากได้วัตถุกาม อารมณ์เบาสว่าง แจ่มกระจ่างหายวาบหวาม จิตสงบไม่วู่วาม จึงสมนามว่าสุขดี ฯะ

๏ สัญญาภายนอกนั้น รวมหมด ห้าเอย
จำรูปเสียงกลิ่นรส ถูกต้อง
ภายในจิตกำหนด จิตเพ่ง จำนา
จิตไม่ลืมจำจ้อง จิตรู้จำใน ฯะ

๏ ในเกิดนอกดับสิ้น หมดนา
นอกเกิดในดับหา ไป่ได้
เกิดดับเปลี่ยนกันมา ทุกขณะ จิตเอย
ขืนยึดก่อทุกข์ให้ เร่าร้อนใจกาย ฯะ

๏ บุญสิ่งใดไม่ใหญ่เท่ารู้จริง นิวรณ์ทิ้งใจดูหมู่สังขาร คือคิดนึกตรึกตรองสิ่งต้องการ หรือรำคาญนึกคิดที่ตรึกไป เอาใจแลดูตามความเป็นจริง หมดทุกสิ่งเที่ยงมีอยู่ที่ไหน พอเกิดขึ้นพลันดับหายวับไป ก็รู้ได้มีอยู่แก่ใจตน ความรักกันโกรธกันแต่หนหลัง มีจริงจังที่ไหนทำให้ฉงน หาย

ไปหมายว่าอยู่เป็นคู่คน จึงต้องบ่นอยู่ครวญคร่ำกันร่ำไป ที่นึกไปสัญญาของตัวแท้ หลงรักแย่โกรธยุ่งไปคุ้งใหญ่ นึกถึงเรื่องเดือดร้อนนอนเสียใจ เลยร้องไห้หม่นหมองนองน้ำตา บางคราวเหมาะนอนยิ้มกริ่มใจจิต คิดต่อติดยืดยาวไปเจียวหนา เมื่อรู้เท่าแล้วอย่าเบาตามสัญญา ตัดใจมารู้ใจตามความจริง รู้สึกขึ้นเป็นเกิดดับหายไป จริงของใจเท่านี้ไม่มีนิ่ง หมั่นดูไปจนกว่าจะได้ที่พึ่งพิง หมดทุกสิ่งเกิดขึ้นแล้วดับไป ฯะ

๑ น่าสงสารจิตงามของมนุษย์ บริสุทธิ์ผุดผ่องไม่หมองศรี หากโง่หุ้มคลุมมานานราตรี เป็นธุลีบังมิดปิดความจริง ต้องทนทุกข์ทนยากแสนสาหัส เพราะกำหนัดเผาใจเหมือนไฟผิง ใครรู้ตัวกลัวภัยร้อนใจจริง ลงนอนนิ่งทุกข์ใจเหมือนไฟลน คิดเอาเองก็ไม่พ้นจากโง่ได้ ราวกับไก่ในฟองไม่เห็นหน ช่างมืดมิดปิดกั้นตันใจจน ดุจดังคนบอดประจำเที่ยวคลำงม ต้องอาศัยคำสอนพระศาสดา เป็นมรรคาสอนใจไว้เหนือผม เหมือนยาแก้บอดหายคลายคลำ

งม ที่เชอะซมโง่เขลาค่อยเบาบาง พระองค์สอนถอนโง่ด้วยไม่เที่ยง ประหนึ่งเพียงให้พระขรรค์ไว้พ้นถาง กุมให้มั่นพ้นฟาดอย่าได้วาง ทั่วสรรพางค์กายใจไม่จิรัง รู้สึกขึ้นที่ไหนดับที่นั้น จะป้องกันอย่างไรไม่สมหวัง ใครรู้จริงจึกใจได้ตทังค์ กิเลสยังปัจจุบันในทันใด ถ้าบุญมากเบิดโง่ได้สักหน รู้ใจตนพ้นสิ้นอนุสัย ด้วยเห็นเกิดรู้ถึงดับโดยฉับไว หน่ายปล่อยได้ทั้งปวงพ้นบ่วงมาร ต่อนี้ไปจึงรู้จักเรื่องไม่รู้ ทั้งเพื่อนคู่ยินดียึดสังขาร พาเวียนว่ายตายเกิดมาช้านาน สร้างวิญญาณด้วยกรรมนำหมุนเวียน ฯะ

๏ ผู้ใดมุ่งหมายสุข พ้นจากทุกข์เกิดแก่ตาย ความจำคนทั้งหลาย ปล่อยวางเสียอย่าแลเหลียว ยกใจขึ้นสู่ธรรมคือพระกรรมฐานเทียว จำได้แต่อย่างเดียว เอาใจแลไว้ร่ำไป ใจแลธรรมเผลอดับ จำคนกลับเข้าคร่ำใจ พาไปไหนต่อไป กว่าจะรู้ไปพอแรง เผลอแล้วอย่าเสียใจ ตั้งเอาใหม่เพราะไม่แกล้ง ส่วนใจตั้งให้แข็ง แลดูธรรมทิ้งจำคน ยิ่งเผลอยิ่งหมั่นตั้ง เผลอร้อยครั้งตั้งร้อยหน หมั่น

ถึงคงเห็นผล นึกถึงคนคงน้อยลง ครั้นใจเผลอหมดไป ดูธรรมได้ดังประสงค์ เมื่อใจสงบลง เป็นสุขกริ่มอิ่มใจกาย ตรงนี้มักเพลินสุข เรื่องก่อทุกข์เกิดแก่ตาย แสนสุขแสนสบาย คงยักย้ายต้องดับนา รู้แล้วว่าต้องดับ ใจอย่าจับสุขไว้หนา ควรเห็นธรรมดา ของสุขเขาใช่เราใคร รู้ชัดธรรมดา ปล่อยเสียหนาที่ดูไว้ นี่แลทางใจไป สู่สถานสำราญจริง ฯะ

ปัญญากถา

เทศนาของ

เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวรเถระ

ครั้งรัชกาลที่ ๕ ก่อนสวรรคตราว ๓ ปี ถึงฤดูพรรษา โปรดเกล้าฯ ให้มีพระธรรมเทศนาที่พระโรงต้น พระราชวังสวนดุสิตตามประเพณีตามเดิม เพื่อเจ้านายแลข้าราชการฝ่ายในที่นั้น จะได้สดับฟังเหมือนในพระบรมมหาราชวัง นอกจากกัณฑ์หลวง เจ้านายหรือข้าราชการฝ่ายในจะนิมนต์พระเทศนาต่อด้วยก็ได้ เทศนากัณฑ์นี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณวรเถระ ครั้งนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพกวีถวายเทศนา พระองค์เจ้าภัทรายุวดี พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงสนพระทัยในการสดับพระธรรมเทศนา ได้ทรงบันทึกใจความไว้ เจ้าประคุณสมเด็จได้ตรวจแก้อีกบ้าง ใจความแห่งพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้เป็นธรรมฝ่ายปรมัตถล้วน ๆ แสดงความจริงแลทางพ้นทุกข์อย่างซาบซึ้งเข้าถึงจิตจับใจ ถึงกับได้ทรงบันทึกไว้ด้วยว่า ราวกับจะดื่มแลกลืนเข้าไว้ในใจด้วยความชุ่มชื่นฯ

ปัญญากถา

ได้ฟังพระเทพกวีเทศนา ราวกับว่าจะดื่มแลกลืนเข้าไว้ในใจด้วยความชุ่มชื่น จะเขียนเฉพาะแต่ที่จำได้ดังต่อไปนี้

แสดงอรรถปัญหาพยากรณ์ในอาฬวกสูตร อันอาฬวกยักษทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ปัญญาจักเจริญด้วยประการใด พระองค์ตรัสตอบว่า บุคคลเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระอรหันต์ทั้งหลาย มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น แลเป็นผู้มีปรีชาญาณหยั่งรู้ในธรรม มีความไม่ประมาท สดับธรรมโดยเคารพ ปัญญาย่อมเจริญ ปัญญาความรอบรู้ตามความเป็นจริงของเบญจขันธ์ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในธรรมปฏิบัติ ผู้มีปัญญาทำลายอวิชชาความไม่รู้ แลโมหะความหลงอันกำบังจิตต์ไม่ให้รู้แจ้งตามความเป็นจริงเสียได้แล้ว ย่อมเป็นผู้รู้รอบ แลย่อมไม่กลับเป็นผู้ไม่รู้ในภายหลัง เหมือนผู้ที่ไม่รู้หนังสือดูเหมือนมีสิ่งอะไรมากำบังไว้ไม่ให้แลเห็น ครั้นรู้หนังสือแล้ว ถึงจะเดินยืนนั่งนอนผลัดเปลี่ยนอิริยาบถอย่างไร ก็เป็นผู้รู้หนังสืออยู่อย่างเดิม

มีประสงค์จะอ่านเมื่อใด ก็อ่านได้เมื่อนั้น เหมือนได้เปิดสิ่งกำบังออกเสียแล้ว ย่อมไม่กลับเป็นผู้ไม่รู้หนังสืออีกฉันใด ส่วนปัญญาก็มีอวิชชาแลโมหะเป็นสิ่งกำบัง เมื่อละอวิชชาแลโมหะอันเป็นสิ่งกำบังเสียได้แล้ว ก็ย่อมเป็นผู้รู้อยู่ทุกอิริยาบถ แลย่อมไม่กลับเป็นผู้ไม่รู้อีกฉันนั้น ฯ

ก็ปัญญาความรอบรู้ตามความเป็นจริงนั้น คือความรู้ร่างกายจิตใจอันเป็นของไม่เที่ยงแปรปรวนมาจนถึงเวลานี้ ส่วนที่เป็นมาแล้วแต่ก่อน ก็ย่อมดับไปแล้วจริง ๆ เช่นจะนึกถึงอารมณ์ต่าง ๆ อันมีแล้วในบัดนี้ อารมณ์เหล่านั้นก็ย่อมไม่มี ดับไปหมดแล้ว ยังเหลืออยู่แต่สัญญา ความจำอารมณ์นั้น ๆ ไว้ได้ ก็สิ่งที่ประสบในวานนี้มีรสชาติอย่างไร รสชาติเช่นนั้นก็ดับไปแล้ว ส่วนสัญญาที่ระลึกถึงอา-รมณ์เหล่านั้น ก็ย่อมมีรสชาติต่างกันกับสิ่งที่ประสบแล้ว สิ่งที่ประสบแลรสชาติของอารมณ์นั้นย่อมดับไปแล้วจริง ๆ ส่วนที่เป็นไปแล้วในตอนเช้ามีบริโภคอาหารเป็นต้นเล่า ก็ย่อมดับไปแล้ว ยังเหลืออยู่แต่สัญญา แต่รสชาติของเมื่อเช้านี้กับสัญญาความจำนี้ก็ย่อมติดต่อกัน สิ่งที่เป็นไปในในเวลาเช้านั้น ย่อมดับไปหมดแล้วจริงๆ หรืออารมณ์

ในตอนเที่ยง อารมณ์นั้นก็ย่อมดับไปหมดแล้วไม่เหลือเลย เวลาเช้าแลเที่ยงนั้น ก็ย่อมดับไปแล้วจริงๆ ลมหายใจออกไปแล้ว ก็ย่อมหมดไปแล้วไม่เหลือเลย เมื่อพิจารณายาวไกลออกไปเช่นนี้แล้ว จึงพิจารณาความที่เป็นอยู่บัดนี้ในเวลานี้ว่า ความที่เป็นอยู่ในเวลาบ่ายนี้ ก็ย่อมมีความดับเช่นเดียวกับที่ดับมาแล้ว วันเวลาก็ย่อมดับไปด้วยกันแลไม่กลับมาอีกดับไปจริงๆ ไม่มีอะไรเหลืออยู่ ยิ่งกว่าผ้าหรือกระดาษอันบุคคลเผาไฟแล้วก็ยังมีมูลเถ้าเหลืออยู่ ส่วนวันคืนแลอารมณ์ทั้งปวงที่ประสบแล้วนั้น ย่อมไม่เหลืออยู่เลย เมื่อเป็นเช่นนี้ จะปรารถนาความสุขสำราญอะไรในที่ไหนเล่า ก็มีแต่จะเสื่อมสิ้นไป หมดไป ดับไป อันตรธานไป ความอยู่ระคนด้วยหมู่ผู้ที่หนาแน่นไปด้วยกิเลสมีความอิจฉาริษยา ประกอบด้วยราคะ โทสะ โมหะแลความเห็นผิด เบียดเบียนกันให้เร่าร้อนจะเป็นไปเพื่อความสุขแต่สักอย่างหนึ่งก็หาไม่ได้ มีแต่ที่จะแปรปรวนเสื่อมสิ้นไป ประกอบด้วยทุกข์อันจะทนได้ยาก ควรหรือที่จะปรารถนาทะเยอทะยานในสิ่งที่ไม่จริง มีแต่ความดับไม่มีอะไรเหลืออยู่ มีแต่ความทุกข์ในระวางๆ ที่จะ

ปรารถนาผ่าผืนย่อมไม่ได้ เมื่อพิจารณาอย่างนี้เกิดนิพพิทา ความเบื่อหน่าย มีความสังเวช ย่อมจดเว้นเสียจากกายทุจ-จริต ๓ มีปาณาติบาตเป็นต้น มีทัณฑะแลศาสตราอันวางแล้ว เว้นจากการเบียดเบียน แลเว้นจากวจีทุจริต ๔ มีมุสาเป็นอาทิ และเว้นจากมโนทุจริต ๓ มีความโลภเป็นต้น ทำความเห็นให้ตรงได้อย่างนี้เป็นเหฏฐิมนัยปัญญาอย่างต่ำ ปัญญาพิจารณาอันเป็นอุปริมนัยอย่างสูงนั้น คือปัญญาอันเห็นแจ้งชัดตามความเป็นจริงของนามรูป กับทั้งเหตุปัจจัยอันตกแต่งนามรูปเกิดขึ้นตลอดถึงอริยสัจ รูปคือร่างกายอันประชุมด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม คงเรียกว่ารูป ๑ เวทนา ความเสวยอารมณ์ สัญญาความจำสังขาร ความคิดอ่าน วิญญาณความรู้อารมณ์ต่าง ๆ ๔ นี้เป็นนามจึงย่อเป็นนามรูป ความเห็นเหตุปัจจัยอันตกแต่งนามรูป และความเกิดของนามรูป โดยลักษณะของวิปัส-สนาปัญญานั้น มีอย่างละ ๕ คือ ของรูป ๕ ของ เวทนาสัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีอย่างละ ๕ ๆ รวมเป็น ๒๕ เหตุปัจจัยของรูปคือ อวิชชาความไม่รู้เท่า ๑ ตัณหาความอยาก ความสะดุ้งดิ้นรน ๑ กรรม ๑ อาหาร ๑ แลเห็น

ลักษณะคือความเกิดของรูป ๑ รวมเป็น ๕ เหตุปัจจัยของเวทนา สัญญา สังขาร คืออวิชชา ๑ ตัณหา ๑ กรรม ๑ ผัสสะ ๑ แลเห็นลักษณะคือความเกิดของเวทนาเป็นต้น ๑ รวมเป็น ๕ เหตุปัจจัยของวิญญาณ คืออวิชชา ๑ ตัณหา ๑ กรรม ๑ นามรูป ๑ แลเห็นลักษณะคือความเกิดของวิญญาณ ๑ รวมเป็น ๕ แต่ลักษณะคือความเกิดนั้นไม่ได้เป็นตัวเหตุ เป็นตัวเหตุอยู่ ๔ ประการ พระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย ย่อมมีแต่อาหารอย่างเดียวเป็นปัจจัยของรูป เพราะปัจจัย ๓ ประการข้างต้น ท่านละเสียแล้ว รูปยังตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร ถ้าขาดอาหารแล้ว รูปก็ไม่ตั้งอยู่ได้ ส่วนนามธรรมคือ เวทนา สัญญา สังขาร ๓ อย่างนี้ พระ-อรหันต์เจ้าทั้งหลายย่อมมีแต่ผัสสะอย่างเดียวเป็นเหตุปัจจัยด้วยว่าเวทนาก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี ย่อมอาศัยผัสสะจึงมีได้ ถ้าปราศจากผัสสะแล้วก็ย่อมไม่มี ส่วนวิญญาณพระ-อรหันต์เจ้าทั้งหลายย่อมมีแต่นามรูปเป็นเหตุปัจจัย เพราะวิญญาณความรู้จะมีได้ ก็ต้องอาศัยที่รูปร่างกาย ซึ่งเป็นที่อาศัยของนามธรรม แลเพราะเวทนา สัญญา สังขาร อันเป็นนามธรรมเกิดขึ้น วิญญาณความรู้จึงจะเกิดขึ้นได้ ถ้า

นามรูปไม่มี วิญญาณก็ไม่มีที่อาศัย วิญญาณก็มีไม่ได้ ปัจ-จัยอันตกแต่ง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเกิดขึ้นของปุถุชนย่อมมีอย่างละ ๔ เป็นห้าทั้งลักษณะ คือความเกิดจึงเป็นอย่างละ ๕ ๆ รวมเป็น ๒๕ ในที่กล่าวนี้ประสงค์วิปัสสนาปัญญา เมื่อเห็นชัดซึ่งนามรูปแลเหตุปัจจัยนี้แล้วจะพึงถึงซึ่งธรรม ๘ ประการ คือศรัทธาความเชื่อเลื่อมใสในคุณธรรมคำสั่งสอนของพระอรหันต์ทั้งหลายมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น แลสดับธรรมโดยเคารพ มีญาณปรีชาเห็นตามจริง คือความเกิดแลความดับของสังขารแจ้งชัด ก็การฟังธรรมนั้นเมื่อบุคคลเห็นคุณในการสดับแล้วตั้งจิตฟังโดยเคารพ แลพิจารณาตามธรรมที่ตนสดับอยู่นั้น ก็สามารถจะตรัสรู้ธรรม ถึงอริยมรรคอริยผลได้ ดังพระปัญจวัคคีย์ ฟังธรรมอันพระบรมศาสดาทรงแสดงอยู่ ท่านก็สำเร็จอริยมรรคอริยผลได้ในที่นั่งฟังธรรมนั้นเอง ไม่ต้องไปกระทำความเพียรในที่ใด แท้จริงบุคคลผู้ฟังธรรมควรตั้งจิตโดยเคารพ ก็อาจทำจิตให้เป็นสมาธิได้ แลพิจารณาตามธรรมที่สดับนั้น ก็จะพึงได้ซึ่งปัญญาเห็นธรรมถึงจะยังไม่สามารถตัดกิเลสให้ขาดได้ ก็ย่อมจะเป็นวิสัย

แห่งปัญญา และปัญญาอันได้รู้แล้วเพียงใด ก็จะสิ้นสงสัย ไม่กลับเป็นไม่รู้ได้เพียงนั้น ความสั่งสมซึ่งปัญญาไว้แล้ว เมื่อปัญญานั้นแก่กล้าสมควรที่จะตรัสรู้จนละราคะโทสะโม-หะแลความเห็นผิดได้ขาดจากจิตต์ ก็ย่อมจะให้ได้ตรัสรู้ด้วยปัญญานั้น ดังลูกไก่อันอยู่ในกระเปาะฟอง ย่อมแข็งแรงขึ้นได้ตามเวลาอันล่วงไป เมื่อมีปลายจงอยปากแลเล็บแข็งแรงแล้ว ก็ย่อมจะเจาะทำลายกระเปาะฟองได้ฉะนั้น ความเห็นความเกิดแลความดับของเบญจขันธ์แจ้งชัด คือ ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไปอันเป็นอดีตอนาคตปัจจุบัน ด้วยปัญญา อันเห็นจริงแจ่มแจ้ง ฯ

แท้จริงบุคคลจะเห็นซึ่งความเกิดของตนได้ก็แต่เพียงชาติหนึ่ง คือที่เกิดเป็นมนุษย์ในชาตินี้ เห็นว่าชาติก่อนเพราะตนมีธรรมของมนุษย์ได้อบรมไว้อันนี้เป็นอดีต เห็นความปฏิบัติของตนในชาตินี้ว่าจะมีคติดีเป็นที่ไป ก็ได้แต่เพียงชาติหน้า ส่วนชาติต่อ ๆ ไปก็รู้ไม่ได้ด้วยตนเอง ย่อมทำบาปอกุศลระคนอยู่กับบุญกุศลด้วย ก็กรรมอันเป็นอกุศลนั้น เมื่อได้ช่องเมื่อใด ก็ย่อมจะให้ผลเมื่อนั้นเป็น

ความเห็นชาติอดีต ชาติอนาคต โดยอนุมานดังนี้ แล
ปัญญาอันเห็นแจ้งชัดซึ่งความดับของเบญจขันธ์ ตามความ
เป็นจริง คือว่าเมื่อละอวิชชาความไม่รู้เท่า แลตัณหาความ
อยากเครื่องสะดุ้งดิ้นรนได้แล้ว เบญจขันธ์ก็ย่อมจะถึงความ
ดับ ไม่มีความเกิดอีก แลตรัสรู้อริยสัจจธรรมสี่ประการ
จึงรวมเป็น ๘ คือ ศรัทธา ปัญญาเห็นธรรมเกิดความเชื่อ
มั่น ๑ สุตะ การสดับธรรมโดยเคารพหยั่งปัญญารู้แจ้ง
ละราคะ โทสะ โมหะ แลความเห็นผิดได้ ๑ อุทัยปัญญา
อันรู้เห็นความเกิดของเบญจขันธ์ คือเห็นเหตุปัจจัย ๑
อัสตงคตปัญญา อันเห็นความดับของเบญจขันธ์ คือความ
ดับแห่งเหตุปัจจัย ๑ กับทั้งรู้อริยสัจอีก ๔ ประการ จึงรวม
เป็นเหตุให้เกิดปัญญาอันประเสริฐ ๘ ประการ เป็นอกุปป-
ธรรมเป็นธรรมข้ามขึ้นจากโลก แท้จริงบุคคลพึงปฏิบัติใน
ทางปัญญา ความรอบรู้ตามความเป็นจริง จนเกิดนิพพิทา
ความเบื่อหน่ายได้ นิพพิทานั้นย่อมเป็นทางอันสำคัญ
นิพพิทาจะเกิดขึ้นก็ด้วยอาศัยความพิจารณาตามความที่เป็น
จริงของเบญจขันธ์ โดยความเป็นของไม่เที่ยง มีความชรา
แปรไป แลมีมรณะเป็นเบื้องหน้า ประกอบด้วยทุกข์อัน

เป็นนิยตทุกข์ คือชาติชรามรณะ อันเป็นทุกข์ที่มีแก่บุคคลแน่แท้เสมอหน้ากัน แลทุกข์อันเป็นอนิยตทุกข์ คือโสกะปริเทวะเป็นต้น อันมีไม่เสมอกันทุกคน ไม่มีอำนาจที่จะฝ่าฝืนสิ่งใดเกิดขึ้นในที่ใด สิ่งนั้นก็ดับไปในที่นั้น ความเกิดดับแลกลับเกิดย่อมเบียดเบียนบีบคั้นอยู่เสมอ เมื่อพิจารณาอย่างนี้จนเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย มุ่งหมายจะหลุดพ้นจากชาติแลมรณะแล้ว ย่อมคลายความกำหนัดหมดอาลัยในสิ่งทั้งปวง ละราคะ โทสะ โมหะ แลความเห็นผิดเสีย ก็สามารถจะละทุกข์ทั้งปวงได้ นิพพิทาจึงเป็นข้อประสงค์อย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาจนเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่ายแล้ว ย่อมเป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์ ดังพระพุทธภาษิตว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ
ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ

เป็นต้น ความว่า เมื่อใดบุคคลพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์แลเป็น

อนัตตา เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ ฯ สาธุชนผู้หวังความสิ้นทุกข์ พึงเป็นผู้ไม่ประมาท กิจอันเป็นกุศล คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แลความเห็นตรงต่อธรรม ควรรีบเร่งบำเพ็ญโดยไม่รั้งรอ ดังบุคคลอันเพลิงไหม้อยู่ที่ศีรษะหรือผ้านุ่งห่ม จำต้องรีบดับเพลิงนั้นเสียก่อนแล้วจึงประกอบกิจอื่นฉันใด ความตายอันไม่มีนิมิตเครื่องหมาย ย่อมใกล้กระชั้นเข้ามาเป็นนิตย์ประดุจไฟอันไหม้อยู่ที่ศีรษะแลผ้านุ่งห่มฉันนั้น ควรที่จะเร่งรีบปฏิบัติธรรมเพื่อความดับทุกข์ โดยไม่สำคัญในกิจอื่นให้ยิ่งไปกว่า ผู้ปรารถนาจะพ้นจากทุกข์ถึงพระนิพพานอันเป็นบรมสุข เป็นอกุปปธรรมไม่กำเริบจลาจล ความสุขยิ่งของพระนิพพานไม่จำต้องกล่าว ด้วยว่าสุขุมยิ่งนัก แม้แต่บุคคลผู้เห็นโทษของความโกรธแล้ว เมื่อมีอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธมากระทบ บุคคลนั้นอดกลั้นความโกรธไว้ไม่ให้ล่วงถึงกายวาจา แม้ถึงจะยังไม่ตัดความโกรธได้ขาด แต่เพียงอดกลั้นไว้เท่านั้น ความโกรธก็ย่อมไม่เป็นไปได้เรี่ยวแรง ย่อมได้ประสบความสุข เพราะความโกรธเป็นความร้อน ร้อนยิ่งกว่ากิเลสทั้งปวง เมื่อระงับความ

โกรธได้ก็ระงับความร้อนใจได้ ใจก็จะเย็นพ้นจากความร้อน เป็นความสุขในขณะนั้น แต่เพียงละความโกรธได้ชั่วคราว ยังไม่ตัดได้ขาดก็ยังเห็นว่าจิตเป็นสุขแล้ว ก็พระนิพพาน ย่อมดับกิเลสทั้งปวงได้ขาด จึงไม่จำต้องกล่าวว่าจะมีสุข สำราญเพียงไร เมื่อบุคคลมีปัญญาเกิดนิพพิทาเบื่อหน่าย ย่อมคลายความปรารถนา เพราะเห็นสิ่งทั้งปวงมีความดับ อยู่ตามสภาพ เมื่อมีอารมณ์อันใดมาปรากฏ ก็ย่อมรู้เท่า อารมณ์นั้น ไม่ให้กิเลสราคะโทสะโมหะแลความเห็นผิด สะสมอยู่ในสันดานได้ ความเห็นอันซื่อตรงเห็นซึ่งความดับ ชัดในระวาง ๆ แล้ว เป็นผู้ทรงธรรม มีธรรมเป็นเครื่อง อยู่ ถึงจะยังไม่ถึงความเป็นพระอรหันต์ได้ ก็ย่อมจะเป็น อยู่โดยชอบ ปัญญาความรอบรู้ดังยกขึ้นกล่าวในเบื้องต้นว่า บุคคลเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระอรหันต์ทั้งหลายมีพระ- สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น แลเป็นผู้มีปรีชาญาณหยั่งรู้ใน ธรรม มีความไม่ประมาทย่อมสดับธรรมโดยเคารพ ปัญญา ย่อมเจริญ โดยนัยดังแสดงมานี้เป็นส่วนอุทัยคือ ความเกิด ขึ้นของนามรูป ฯ

บัดนี้จะแสดงในส่วนอัสดงค์ คือความดับของนามรูป โดยอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค รูปคือร่างกายนี้ย่อมมีอาการ ๓๑ ตามพระบาลีหรือ ๓๒ ตามอรรถกถา คือเติมมัตถลุงคัง เยื่อในสมองศีรษะเข้าอีกอย่างหนึ่ง อาการ ๓๑ ส่วนอันมีในกายนี้ ย่อมมีเหมือนกันหมดทั้งผู้ดีแลคนเลว ไม่ผิดแปลกอะไรกันเลย เมื่อจะพิจารณาค้นหาอย่างไร ก็คงมีแต่อาการ ๓๑ มี เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ เป็นต้นเท่านี้เหมือนกันหมด จะต่างกันก็แต่อาการสัณฐานคือเป็นบุรุษ สตรี ผู้ดี ไพร่ รูปงามรูปทรามเท่านั้น ส่วนที่มีอยู่ในกายก็ย่อมไม่ผิดอะไรกันเป็นอย่างเดียวกัน เหมือนนายช่างหม้อที่ขุดดินในที่อันเดียวกันเป็นดินก้อนเดียวกัน มาปั้นเป็นหม้อบ้าง ตุ่มบ้าง กระ-ถางบ้าง แลอิฐบ้าง กระเบื้องบ้าง ทำให้มีลักษณะสัณฐานแปลกกัน แต่แท้จริงก็ดินอย่างเดียวก้อนเดียวกันนั้นเอง ควรหรือที่จะชอบกระถาง ไม่ชอบตุ่ม หรือชอบกระเบื้องไม่ชอบอิฐ เพราะสิ่งเหล่านั้นย่อมเป็นดินอย่างเดียวก้อนเดียวกัน รูปนี้ก็มีอาการ ๓๑ เท่านั้น เหมือนกันทุกคน เกิดขึ้นแล้วก็แปรปรวนดับไปหมดเหมือนฟองน้ำ ควรหรือที่

จะถือเอาว่าต่างกันแล้วแลชอบใจไม่ชอบใจ ก่อให้เกิดราคะ โทสะโมหะในรูปอันไม่ผิดกันเลยนั้น เวทนาก็มีลักษณะเสวยอารมณ์เป็นอย่างเดียวกันหมดทุกคน คือรู้สึกเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง แปลกกันก็แต่อาการของเวทนาเท่านั้น อาศัยผัสสะเครื่องกระทบ หนักบ้างเบาบ้าง หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง จึงต่างกัน แต่เวทนาก็ย่อมเปลี่ยนกันไปเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง คงมีลักษณะเสวยอารมณ์ เป็นอย่างเดียวกัน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปไม่คงที่อยู่ได้ เหมือนต่อมน้ำ ควรหรือที่จะถือเอาแล้วแลชอบใจเวทนาเช่นนี้ ไม่ชอบใจเวทนาเช่นนั้น ความจริงก็เป็นเวทนาเหมือนกันเท่า ๆ กัน เป็นแต่ผลัดเปลี่ยนกันเท่านั้น ส่วนสัญญาก็มีลักษณะจำคือจำรูปบ้าง จำเสียงบ้าง จำกลิ่นบ้าง จำรสบ้าง จำสัมผัสบ้าง จำธรรมารมณ์บ้าง ความจำก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน ไม่ผิดแปลกกันเลย จะแปลกกันก็แต่ผัสสะเครื่องกระทบ ให้มีอาการจำดีบ้าง จำชั่วบ้าง จำสุขบ้าง จำทุกข์บ้าง เปลี่ยนกันไป แต่ก็คงมีลักษณะจำอย่างเดียวกัน จำแล้วก็ดับไปไม่มีอะไรปรากฏอยู่ เหมือนพยับแดด จะยกหยิบให้เป็นสิ่งเป็นอันไม่ได้ ควรหรือที่จะถือ

เอาแล้วแลชอบใจในสัญญาอย่างนั้น ไม่ชอบใจในสัญญาอย่างนี้ อันเป็นเหตุก่อให้เกิดราคะโทสะโมหะ ส่วนสังขารก็มีลักษณะคิดอารมณ์เป็นอย่างเดียวกันหมด การที่มีแปลกกันก็แต่อาศัยผัสสะเครื่องกระทบให้รู้สึกแล้ว คิดดีบ้างชั่วบ้าง คิดเป็นบุญบ้างเป็นบาปบ้าง ต่างกันก็แต่อาการเท่านั้น ส่วนความคิดก็เป็นอย่างเดียวกัน คิดดีแล้วก็ดับเปลี่ยนคิดชั่ว หรือคิดเป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่วแล้วก็ดับไปเหมือนต้นกล้วย ไม่แปลกอะไรกันเลยในส่วนลักษณะความคิด ควรหรือที่จะถือเอาความคิดนั้นแล้ว ให้เกิดความชอบใจหรือไม่ชอบใจ ส่วนวิญญาณก็มีลักษณะรู้สึกเป็นอย่างเดียวกัน จะผิดกันก็แต่อาการของเครื่องกระทบทำให้รู้สึกว่าดีหรือชั่ว แต่ลักษณะของความรู้สึกนั้น จะรู้ดีหรือรู้ชั่วก็มีอาการรู้สึกเท่ากัน อาศัยรูปบ้าง เวทนาบ้าง สัญญาบ้างสังขารบ้าง มาปรากฏ ดีบ้างชั่วบ้าง วิญญาณก็มีหน้าที่รู้ไปอย่างเดียวรู้แล้วก็ดับไป เหมือนเล่นกลเวลาเล่นก็เห็นจริง เลิกแล้วก็หายหมด ควรหรือที่จะชอบใจหรือไม่ชอบใจในความรู้ทั้งสิ้นนั้น ให้เกิดราคะโทสะโมหะสะสมในสัน-ดาน ปัญญาอันเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริงเป็นสิ่ง

สำคัญ เป็นข้อปฏิบัติอันจะนำให้ถึงความสิ้นทุกข์ ปัญญา ท่านแสดงไว้ในหมวดธรรมเป็นอันมาก ดังในอินทรีย์แลพละ ก็แสดงปัญญาไว้ในองค์ที่ห้า ในโพชฌงค์ก็แสดงไว้ในองค์ที่สอง คือธรรมวิจยะ ปัญญาอันพิจารณาเลือกค้นธรรม ในอริยมรรคก็แสดงสัมมาทิฏฐิเป็นองค์ปัญญา ปัญญาเมื่อรวมเข้า กล่าวก็คือปัญญาอันเห็นอุทัยความเกิดของนามรูปดังแสดงมาแล้วประการหนึ่ง แลอัสดงค์ความดับไม่เหลือของนามรูปประการหนึ่ง ชาติความเกิดเป็นทุกข์ ชราความแก่เป็นทุกข์ มรณะความตายก็เป็นทุกข์ และโสกะปริเทวะทุกข์กายทุกข์ใจทั้งสิ้นเหล่านี้เองเป็นตัวทุกข์อริยสัจ บุคคลผู้ปรารถนาจะตรัสรู้อริยสัจ แต่ขึ้นชื่อว่าทุกข์ไม่อยากประสบเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ความปรารถนาไม่มีทุกข์กับอริย-สัจ ก็เป็นข้าศึกกันเองเมื่อทุกข์ไม่มี อริยสัจก็ไม่มี เมื่อทุกข์มีอริยสัจจึงมี บุคคลมารู้แจ้งว่าเบญจขันธ์เป็นทุกข์เหลือทนจนทนอยู่ไม่ได้ต้องดับไป ชื่อว่าทุกขอริยสัจ ความที่ไม่รู้ว่าเบญจขันธ์เป็นทุกข์ ย่อมปรารถนาทะเยอทะยานอันเป็นตัณหา เป็นสมุทัยสัจ ความรู้ว่าเบญจขันธ์เป็นทุกข์แล้วมีฉันทะ ในความ สิ้นทุกข์ แลปฏิบัติ ตามศีล สมาธิ ปัญญาอัน

เป็นไตรสิกขา เป็นมัคคสัจ ความรู้จริงตามความเป็นจริง ไม่ถือมั่น ละความยินดียินร้ายในเบญจขันธ์ได้เป็นนิโรจสัจ อริยสัจทั้งสี่ประการย่อมมีอยู่ที่บุคคลทุกคน บุคคลไม่ได้ศึกษาปฏิบัติธรรมย่อมมีทุกขสัจกับสมุทัยสัจ บุคคลผู้ยินดีในธรรมมีอัธยาศัยในความพ้นจากทุกข์ ปฏิบัติตามศีลสมาธิปัญญา บุคคลนั้นย่อมมีทุกขสัจสมุทัยสัจแลมรรคสัจ แต่ยังเป็นโลกิยมรรคอยู่ ผู้ตรัสรู้ในอริยสัจสี่ละอวิชชาตัณหามานะทิฏฐิได้ผู้นั้นย่อมมีอริยสัจสองอย่าง คือทุกขสัจกับนิโรธสัจเมื่อนิโรธสัจเกิดขึ้นดับไปแล้ว เหลือแต่ทุกขสัจอย่างเดียว เมื่อรู้จักทุกข์แลละความไม่รู้จักทุกข์ได้แล้ว ปฏิบัติดำเนินในทางดับทุกข์คือศีลสมาธิปัญญาอันเป็นโลกุตรมรรคย่อมถึงความรู้จริงพ้นจากวิจิกิจฉาแลอวิชชา ไม่ถือมั่นอันเป็นเหตุให้ยินดียินร้ายได้ ในลำดับแห่งมรรค จึงถึงความเป็นพระอรหันตอริยบุคคล พระอริยบุคคลนั้นย่อมมีอริยสัจอย่างเดียว คือทุกข์อันเป็นนิยตทุกข์คือชาติชรามรณะ แลมีความดับแห่งความยึดถือ การที่แสดงอริยสัจอย่างนี้ ก็แสดงตามพระบาลี แต่อธิบายเช่นนี้เพื่อจะให้เข้าใจเห็นตามได้ง่าย เพราะตามพระบาลีเป็นภาษาอื่น แลโวหารก็เป็น

คนละชั้นคนละคราวกับโวหารในปัจจุบันนี้ ย่อมเข้าใจยาก เมื่อพุทธศาสนิกชนได้ความรู้เข้าใจในอริยสัจทั้งสี่นี้แล้ว ก็พึงปฏิบัติตามเพื่อความตรัสรู้ในอริยสัจ อันเป็นของจริงทั้งสี่ประการ เพื่อความสิ้นทุกข์ถึงวิมุติสุข ส่วนวิมุติธรรมนั้น ผู้ใดถึงแล้ว ผู้นั้นชื่อมุนี มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นผู้มีพรหม-จรรย์ในกามารมณ์ทั้งหลาย ละตัณหาความอยากอันเบน เครื่องดิ้นรนเสียได้แล้ว ละมานะอันเป็นส่วนเบื้องบนได้แล้ว แลตัดกิเลสอันเป็นเครื่องเย็บร้อยจิตต์ รู้รอบคอบล่วงละทุกขได้แล้ว ได้ชื่อว่ามุนี มุนีนั้นมี ๖ คือ อาคาริยมุนี ผู้อยู่ครองเรือน ๑ อนาคาริยมุนี ผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ๑ เสขมุนี พระเสขบุคคล ๑ อเสขมุนี พระอเสขบุคคล ๑ ปัจเจกมุนี ผู้ตรัสรู้ธรรมเฉพาะตนคือ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ มุนิมุนีคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้แล้วแสดงธรรมสั่งสอน ๑ คำว่ามุนีไม่ประสงค์แต่จะเรียกบรรพชิตจำพวกเดียว ไม่ว่าบุรุษสตรีผู้ใดเป็นผู้มีพรหมจรรย์ในกามารมณ์และละตัณหาความปรารถนา ละมานะในส่วนเบื้องบนได้ ละกิเลสอันเป็นเครื่องเย็บร้อย

จิตรู้รอบคอบล่วงละทุกข์ได้แล้ว ผู้นั้นชื่อว่ามุนีทั้งสิ้น ในข้อที่ว่าเป็นผู้มีพรหมจรรย์ในกามารมณ์นั้น คือไม่ยินดีในอารมณ์ อันอารมณ์ทั้งปวงไม่จับย้อมจิตได้ อารมณ์ทั้งปวงจักเข้าจับย้อมจิตได้ ก็อาศัยความที่ไม่มีนิพพิทาความเบื่อหน่าย เมื่อบุคคลมาพิจารณาเห็นเบญจขันธ์ตามความเป็นจริงดังแสดงมาในข้างต้นนั้นแล้วเกิดนิพพิทาขึ้นได้ แต่นั้นจิตก็จะพ้นจากนันทิความเพลิน ละความกำหนัดพอใจในอารมณ์ทั้งปวงเสียได้ แท้จริงบุคคลผู้มีความกำหนัดในรูป รักรูป แต่ชังชราพยาธิมรณะ ดังนี้ย่อมเป็นความผิด ถ้าชอบรูปรักรูปก็ต้องรักชราพยาธิมรณะด้วย เพราะความแก่ความเจ็บความตาย ย่อมเป็นสิ่งที่ประจำอยู่กับรูปเป็นอันเดียวกันกับรูป เมื่อรูปเกิดขึ้นแล้ว ชราพยาธิมรณะก็คุมกำกับกันมา จะชอบแต่รูปไม่ชอบความแก่เจ็บตาย ย่อมเป็นไปไม่ได้ ผู้ที่รักรูปได้ชื่อว่ารักชราพยาธิมรณะด้วย เมื่อมาพิจารณารูปอันมีชราพยาธิมรณะคุมกำกับอยู่เสมอประกอบไปด้วยโทษแลทุกข์สั่งสมกองกิเลส เมื่อพิจารณาเห็นโทษของรูปแลอารมณ์อันให้เกิดความรัก ย่อมมีความเบื่อหน่าย เมื่อเบื่อหน่ายแล้วก็จะปราศจากกิเลสที่ย้อมจิตให้

ติดข้องอยู่ในอารมณ์เหล่านั้นเสียได้ เมื่อจิตไม่ติดอยู่กับอารมณ์แล้ว ก็ย่อมเห็นความจริงด้วยวิปัสสนาปัญญา คือ อุทยัตถคามินีปัญญาและอริยสัจธรรมดังแสดงมาแล้ว นิพพิทาจึงเป็นข้อประสงค์อย่างยิ่งในเบื้องต้น ผู้เริ่มจะปฏิบัติธรรมควรพิจารณาให้เกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย เมื่อเบื่อหน่ายแล้วจะได้ขวนขวายปฏิบัติด้วยความเพียร เพื่อล่วงละทุกข์ทั้งปวงมีชาติชรามรณะทุกข์เป็นต้น เมื่อละความพอใจในกามารมณ์ได้ด้วยปัญญาอันพิจารณาเห็นความเป็นจริงของเบญจขันธ์อันไม่เป็นไปตามประสงค์ได้ ปัญญาอันเห็นตามความเป็นจริงเกิดขึ้นแล้ว อวิชชาความไม่รู้ก็ดับ แม้ปัญญาความรู้เมื่อเกิดขึ้นทำกิจคือละความไม่รู้ได้แล้ว ปัญญานั้นก็ย่อมดับ ยังคงเหลือแต่สัญญาจำความรู้ไว้ได้ แต่ก็ไม่จำต้องรู้อยู่เสมอ เมื่อบุคคลจะปรารถนาให้รู้อยู่เสมอก็จะทำอะไรไม่ได้พูดอะไรไม่ได้เพราะเมื่อทำอะไรพูดอะไรความรู้สึกก็จะต้องเปลี่ยนไปจากความรู้เดิม ธรรมดาคนจะต้องทำการงาน ต้องพูด ต้องบริโภคต้องเปลี่ยนอิริยาบถความรู้สึกก็ย่อมจะต้องเปลี่ยนไปด้วย เมื่อจะต้องการให้

ความรู้ที่ได้รู้แล้วนั้นรู้อยู่เสมอ จึงเป็นอันพ้นวิสัยสามารถ ปัญญาเมื่อรู้แล้วถึงจะไปทำการงานอะไรพูดอะไร หรือบริ- โภคสิ่งไร ความรู้สึกเปลี่ยนไปจากเดิมก็จริง แต่ความรู้เดิม ที่ได้รู้แล้วก็ไม่กลับเป็นไม่รู้ ดังบุคคลรู้หนังสือแล้ว ก็ไม่ จำต้องจะดูอยู่ที่หนังสืออย่างเดียว ย่อมทำการงานอื่นแลพูด แลบริโภคได้ ความรู้หนังสือแล้วนั้นก็ไม่กลับเป็นไม่รู้ เมื่อ ต้องการจะอ่านเวลาไรก็อ่านได้ ปัญญาอันรู้แจ้งชัดตาม ความเป็นจริงแล้วก็ไม่กลับเป็นไม่รู้ เมื่อต้องการจะรู้เวลา ไรก็ย่อมรู้ได้ ถึงพระอริยเจ้าทั้งหลายก็ไม่รู้สึกอยู่กับความ รู้นั้นอย่างเดียว ท่านก็ต้องทำกิจแลบริโภคแลแสดงธรรม เมื่อทำกิจใด ความรู้ก็ต้องรู้สึกในกิจนั้น เมื่อแสดงธรรมใด ใจก็ต้องเปลี่ยนไปรู้สึกในธรรมนั้น แต่ความรู้เดิมก็ย่อมไม่ กลับเป็นไม่รู้ แลไปยึดถือเอาอารมณ์ทั้งปวง ตัณหาความ ปรารถนาสะดุ้งดิ้นรนอันละได้แล้วสละคืนได้แล้ว รู้รอบพ้น จากความติดความข้องอยู่ในอารมณ์ ๆ ก็ความอยากอันเป็น ตัณหาแท้นั้นพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่ามีลักษณะ ๓ ประการ คือ โปโนพฺภวิกา ทำซึ่งความเกิดอีก นนฺทิราคสหคตา ถึง พร้อมด้วยความกำหนัดด้วยความเพลิน ตตฺร ตตฺราภินนฺทินี

เพลินจำเพาะในอารมณ์นั้น ๆ เหล่านี้เป็นลักษณะของความปรารถนาอันเป็นตัณหา มิใช่จะกล่าวความอยากทั้งปวงดังอยากข้าวอยากน้ำ เป็นต้นว่าเป็นตัณหาทั้งหมดก็หาไม่ ถ้าจะว่าความอยากทั้งสิ้นเป็นตัณหาแล้ว บุคคลก็จะปฏิบัติละตัณหาได้ยากอย่างยิ่ง หรือจะละไม่ได้ทีเดียว ก็จะมีความท้อถอย ความอยากอันเป็นตัณหาย่อมมีลักษณะ ๓ ประการคือ โปโนพฺภวิกา นนฺทิราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี ดังนี้เท่านั้นเพราะความอยากมีอยากข้าวอยากน้ำเป็นต้นนั้น เป็นความอยากอันเป็นไปเองตามธรรมดา เช่นเวลาที่กระเพาะพร่องก็ต้องอยากอาหารอันเป็นธรรมดาของสังขารที่จะต้องเป็นเช่นนั้น ไม่ต้องประกอบก็เป็นไปเอง เมื่อไปในกลางแดดหรือบริโภคสิ่งที่เค็มจัด ก็อยากดื่มน้ำ ความรู้เช่นนี้ย่อมเกิดขึ้นเองไม่ได้ประกอบให้เกิด เมื่อบริโภคอาหารแลดื่มน้ำอิ่มแล้วความอยากเช่นนั้นก็หายไป ไม่ต้องการบริโภคแลดื่มอีก ถ้าจะขืนบริโภคหรือดื่มอีกก็คงจะอาเจียนหรือสำรอกออกมา ดังนี้เป็นความอยากอันเป็นไปตามธรรมดาของเบญจขันธ์ถึงพระอริยเจ้าก็ยังมีอยากข้าวอยากน้ำ ถ้า

ไม่อยากแล้ว ไหนเลยท่านจะบริโภคแลดื่มน้ำ ความอยาก เช่นนี้จึงไม่จัดว่าเป็นตัณหา ส่วนตัณหาที่มีลักษณะคือ โปโนพฺภวิกา ทำซึ่งความเกิดอีกประการ ๑ นนฺทิราคสห-คตา ถึงพร้อมแล้วด้วยความกำหนัดด้วยความเพลินประ-การ ๑ ตตฺรตตฺรา ภินนฺทินี เพลินเฉพาะในอารมณ์นั้น ๆ ประการ ๑ เมื่อพิจารณาด้วยปัญญา เกิดนิพพิทาความเบื่อหน่าย ความปรารถนาความทยานอยากก็ย่อมไม่มี ถึงความสิ้นไปแห่งความกำหนัดแลความเพลิน ไม่ถือมั่นในสังขารทั้งหลายด้วยความเห็นว่าเป็นเราเป็นของ ๆ เรา แลเป็นตัวตนแก่นสารของเรา เมื่อตัณหาความปรารถนาไม่มีแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ทั้งปวงก็ย่อมไม่มี ความละมานะในส่วนเบื้องต้นแลเบื้องปลายเสียได้นั้น เบื้องต้นแลเบื้องปลายนั้น จัดเอาความรักเป็นส่วนเบื้องต้น ความชังเป็นส่วนเบื้องปลาย ความมัธยัสถ์เป็นส่วนท่ามกลาง แลอดีตเป็นส่วนเบื้องต้น อนาคตเป็นเบื้องปลาย ปัจจุบันเป็นส่วนท่ามกลาง ก็ความรักนั้นย่อมเป็นต้นเหตุแห่งความโกรธทั้งปวง บุคคลจะมีความโกรธก็เพราะอาศัยความรัก

ความโกรธจึงมี ถ้าไม่มีความรัก ความโกรธก็ไม่มี เช่น บุคคลที่ได้ของสิ่งใดที่ชอบใจเมื่อได้แล้วย่อมให้เกิดความยินดี แลเมื่อของสิ่งนั้นมีคนแย่งชิงไปเสีย ก็ย่อมจะเกิดความโกรธ หรือบุคคลชอบใจต้องการจะให้เป็นอย่างนี้ ผู้อื่นมาทำให้เป็นอย่างอื่นผิดไปจากความประสงค์ ก็ย่อมให้เกิดความโกรธ ความโกรธจึงต้องอาศัยความรักเป็นต้นเหตุ ความโกรธย่อมเป็นปลายเหตุ ความปรารถนาความพอใจชื่อว่าความรัก ความไม่ปรารถนาไม่พอใจชื่อว่าความโกรธ เมื่อบุคคลไม่อยากประสบความไม่พอใจอันเป็นความโกรธ ก็จำต้องไม่ปรารถนาความชอบใจอันเป็นความรักด้วย ความโกรธจึงจะไม่มี เมื่อไม่ถือเอาซึ่งความรักอันเป็นเบื้องต้นแลความโกรธอันเป็นเบื้องปลายได้แล้ว คงยังเหลือแต่อุเบกขาอันเป็นส่วนท่ามกลาง ก็อุเบกขานั้นผู้ละมานะในส่วนเบื้องต้นแลเบื้องปลายได้แล้ว อุเบกขาก็ย่อมเป็นไปตามสภาพความรู้จริง ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ๘ คือ ลาภ ความเสื่อมลาภ ยศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ มีจิตเป็นฉพังคุเบกขาในอารมณ์ทั้งปวง ส่วนเบื้องต้นคืออดีตนั้น เมื่อบุคคลจะมา

ตามระลึกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว อารมณ์อันได้ประสบแล้วในกาลก่อน เป็นสุขก็ดีหรือเป็นทุกข์ก็ดีเมื่อบุคคลจะมาตามตรึกถึงอารมณ์เหล่านั้นอยู่ ก็จะไม่มีผลอันใด ด้วยเป็นสิ่งที่พ้นไปเสียแล้วดับไปหมดแล้ว ความถือเอาอารมณ์อันเป็นอดีต ได้ชื่อว่าส่วนเบื้องต้น ความตรึกถึงสิ่งที่ยังไม่เกิดยังไม่มี เป็นการเตรียมไว้ก่อน ก็ใช่เหตุที่จะต้องนึกด้วยเป็นอารมณ์อันไม่มี เป็นความถือเอาในส่วนเบื้องปลาย ความตรึกก็อยู่ในปัจจุบันเป็นส่วนท่ามกลาง ความละมานะในเบื้องต้นแลเบื้องปลายเสียได้ด้วยพิจารณาเห็นความจริงแจ้งชัดด้วยอุทยัตถคามินีปัญญาแลอริยสัจจธรรมแล้ว ย่อมไม่ถือเอาซึ่งเบื้องต้นแลเบื้องปลายแลท่ามกลาง ด้วยความเห็นเป็นว่าเขา เรา ตัว ตน สัตว์ บุคคล หญิง ชาย ใคร ๆ ย่อมเห็นตามสภาพ แลไม่หลงชอบใจแลไม่ชอบใจในอารมณ์อันเป็นปัจจุบัน ย่อมมีจิตเป็นฉฬังคุเบกขาอยู่เสมอ มีความอิ่มความพอ สิ่งใดมีอยู่เท่าใดก็พอเท่านั้น ไม่ทะเยอทะยานอยากต่อไปอีก ชีวิตจักอยู่ไปได้เพียงใด ก็พอเพียงนั้น เมื่อถึงคราวมรณะมาถึง ก็ไม่ต้องปรารถนาที่จะผัดเพี้ยนว่า ขอให้อยู่ได้เพียงครึ่งอึกใจหรือขณะจิตหนึ่ง

แลไม่ต้องเร่งให้ดับ จะอยู่ต่อไปอีกหรือจะดับไปก็มีจิตเสมอกัน มีจิตไม่ยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งปวง ไม่ใช่ว่าจะทำจิตให้เหมือนดินเหมือนหิน ถ้าจะทำจิตให้เหมือนดินเหมือนหินเช่นนั้นก็เป็นอันพ้นวิสัยสามารถ พระอริยเจ้าทั้งหลายก็จะพูดจะคิดจะทำอะไรไม่ได้ แลจะไม่รู้จักว่าใครเป็นใคร นี่พระอริยเจ้าทั้งหลายก็ย่อมพูดได้ทำอะไรได้บริโภคแลแสดงธรรมได้ อารมณ์ก็ย่อมเปลี่ยน ๆ ไป ดังเวลาพูดอะไรก็ต้องรู้สึกในเรื่องที่พูดนั้น จะทำอะไรหรือบริโภคสิ่งใด จิตก็ต้องเปลี่ยนไปในสิ่งนั้น ๆ จะแสดงธรรมก็ต้องรู้สึกในธรรมที่แสดงนั้น ไม่เช่นนั้นพระอริยเจ้าก็จะแสดงธรรมสอนปุถุชนไม่ได้ ถ้อยคำก็จะไม่ติดต่อกันเป็นภาษาคน ความเห็นไม่ใช่ว่าจะต้องให้เห็นเป็นดินเป็นหินไปหมด ย่อมมีความเห็นรู้จักดีรู้จักชั่วอยู่ตามธรรมดาแต่จิตที่รู้ตามความจริงแล้วนั้น ย่อมไม่ยึดถือเอาอารมณ์เหล่านั้นแลยินดียินร้ายลุ่มหลงไปในอารมณ์เหล่านั้น ความไม่ถือเอาอารมณ์ทั้งปวงมาเป็นเหตุให้เกิดราคะ โทสะ โม-หะ ได้ดังนี้ ชื่อว่าละมานะในเบื้องปลายแลท่ามกลางได้ ละกิเลสอันเป็นเครื่องเย็บร้อยจิตนั้นได้ ธรรมดาจิตย่อม

เป็นธรรมชาติผุดผ่องไม่มีกิเลสมาแต่เดิม แต่เมื่อมาอาศัยความไม่รู้ตามความเป็นจริง ราคะ โทสะ โมหะ จึงเข้าจับย้อมเย็บร้อยจิต จิตจึงเศร้าหมองด้วยกิเลส กิเลสอันเย็บร้อยจิตนั้น ดุจบุคคลเย็บร้อยดอกไม้ด้วยเข็มให้เป็นช่อเป็นพวง เดิมดอกไม้ก็ไม่ติดกัน มาอาศัยความเย็บร้อยเข้าไว้จึงติดกัน หรือเหมือนผ้าสองผืนอันบุคคลเพลาะให้ติดกันด้วยเข็มฉันใด จิตก็ต่างหากจากราคะ โทสะ โมหะ เมื่ออาศัยความที่ไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงกิเลสก็ย่อมเย็บร้อยจิต ทำจิตให้เศร้าหมอง จิตกับกิเลสไม่ใช่อันเดียวกัน ไม่ใช่เป็นสิ่งที่สำหรับจะติดกันร่ำไป เมื่อรู้เท่าอารมณ์ ไม่ทำความรักหรือความโกรธแลความหลงมัวเมาต่ออารมณ์ทั้งปวงแล้ว กิเลสทั้งปวงก็ไม่อาจเย็บร้อยจิตได้ แต่จิตก็ย่อมจะต้องรู้อารมณ์ทั้งปวง อารมณ์ทั้งปวงก็ย่อมถูกต้องจิต แต่อารมณ์กับจิตหาเป็นอันเดียวกันไม่ ดังน้ำอันหยดลงในใบบัว ย่อมไม่ซึมเข้าไปในใบบัวได้ หรือเหมือนลมอันพัดลอดเข้ามาทางช่องหน้าต่างที่กรุด้วยลวด ลมก็ผ่านไปได้ แต่หาติดอยู่ที่ช่อง

หน้าต่างไม่ อารมณ์อันไม่จับติดกับจิตนั้น จิตก็ย่อมอยู่ส่วนหนึ่ง อารมณ์ก็อยู่ส่วนหนึ่ง ด้วยการที่ละราคะ โทสะ โมหะแลความเห็นผิดเสียแล้ว กิเลสจึงไม่จับย้อมเย็บร้อยจิต ย่อมละอวิชชาตัณหามานะทิฏฐิเสียได้ เป็นผู้ถึงวิมุติธรรม พ้นคติปฏิสนธิ ฯ

เพราะฉะนั้น เมื่อสาธุชนพุทธบริษัทผู้มีความกลัวต่อทุกข์ ปรารถนาโลกุตรสุข พึงปฏิบัติตนในธรรมอันเป็นอุทยัตถคามินีปัญญา แลอริยสัจจธรรมทั้งสี่ ละราคะ โทสะ โมหะแลทำความเห็นให้ตรงตามสภาพความเป็นจริง ถึงจะยังไม่ถึงวิมุติธรรม เพราะอินทรีย์ยังอ่อน ก็จะพึงได้ประสบสุขอิฏฐวิบุลผลเป็นหนทางแห่งพระนิพพาน ด้วยประการฉะนี้ ฯ

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด นนทชัย 308/1 เยื้องซอยอารี ถนนพหลโยธิน นครหลวง ฯ นายเลอชัย เอกะโรหิต ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา
โทร. 72296–70548